

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

В. А. Ковальчук

**Освітньо-виховні системи
закладів середньої освіти**

Навчально-методичний посібник

Житомир - 2018

УДК 37.013
ББК 74.200
К 56

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол № 2 від вересня 2018 р.

Рецензенти:

Смагін І. І., доктор педагогічних наук, доцент, ректор Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Горай О. В., кандидат педагогічних наук, проректор з питань гуманітарної освіти, виховання і міжнародного співробітництва КВНЗ «Житомирський медичний інститут» Житомирської обласної ради

Ковальчук В. А. Освітньо-виховні системи закладів середньої освіти: навчально-методичний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. – 120 с.

У навчально-методичному посібнику висвітлено історію дослідження педагогічних систем, освітньо-виховних систем розкрито їх сутність, ознаки та типологію; проаналізовано особливості освітньо-виховних систем у різних загальноосвітніх навчальних закладах; обґрунтовано педагогічно спеціалізовану компетентність майбутнього вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Видання адресовано студентам, викладачам вищих навчальних закладів професійної педагогічної освіти, аспірантам, педагогам загальноосвітніх навчальних закладів.

ББК 74.200
К 56

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Історія дослідження освітньо-виховних систем у педагогічній науці	6
1.1. Філософсько-соціальні передумови дослідження освітньо-виховних систем	7
1.2. Періоди вивчення освітньо-виховних систем	11
2. Сутнісна характеристика освітньо-виховної системи	25
1. Розкрийте сутність понять	27
2.1. Ознаки та структура освітньо-виховної системи	27
2.2. Закономірності та принципи функціонування освітньо-виховних систем	36
3. Особливості функціонування різних освітньо-виховних систем закладів середньої освіти	44
3.1 Типологія сучасних освітньо-виховних систем	46
3.2 Характеристика різних освітньо-виховних систем	58
4. Створення та функціонування сучасних освітньо-виховних систем закладу середньої освіти	67
4.1 Педагогічні умови функціонування освітньо-виховної системи закладу середньої освіти	69
4.2 Етапи функціонування освітньо-виховної системи навчального закладу	75
5. Педагогічно-спеціалізована компетентність вчителя основа професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем	79
5.1 Структура педагогічно-спеціалізованої компетентності вчителя	81
5.2 Критерії сформованості педагогічно-спеціалізованої компетентності вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем	89
Додатки	101
Навчальні технології для організації індивідуальної та групової роботи студентів	106
Варіанти проектів для індивідуальної роботи	110
Зразок контрольної роботи	111
Зразки навчальних завдань	114
Контрольні питання	117

Вступ

Сучасний стан функціонування загальноосвітніх закладів характеризується активним пошуком нових стратегій розвитку, які б якнайкраще задовольняли потреби і вимоги сучасного суспільства щодо формування особистості молодого покоління. Одним із напрямків вирішення педагога вбачають у розробці варіативних освітньо-виховної системи.

Школа однотипна за будовою, завжди унікальна у своєму внутрішньому змісті, тобто має свої специфічні аспекти, визначені впливом середовища, суб'єктами (учні, вчителі, батьки), діяльністю. Ці особливості якраз і відображають сутнісну характеристику освітньо-виховної системи кожного навчального закладу.

Освітньо-виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби реальних дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною у різних регіонах, навіть у двох сусідніх навчальних закладах. Відповідно потрапляючи в умови конкретного закладу, у молодого вчителя виникають труднощі професійної адаптації до особливостей проведення уроків, організації виховної діяльності, умов освітньо-виховного середовища. Загалом це впливає на вироблення професійної стратегії у самореалізації, самовдосконаленні і саморозвитку. Вищезазначене дає підстави стверджувати про необхідність відповідної підготовки майбутнього вчителя до вирішення означеної проблеми.

Педагогічно-спеціалізована компетентність вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем є освітньою компетентністю і означає інтегральне особистісне утворення, яке включає володіння теоретико-методологічними, психолого-педагогічними і методичними знаннями про сутність, ознаки, особливості та типологію освітньо-виховних систем, узагальненими знаннями та способами виконання професійних дій педагога в умовах їх варіативності; сукупністю професійно-ціннісних відношень та досвідом дослідницької діяльності в конкретному освітньо-виховному середовищі загальноосвітнього закладу. Відповідно професійна підготовка майбутнього вчителя до роботи у різних освітньо-виховних системах розглядається як комплексний

педагогічний процес формування професійної компетентності ядром якої є педагогічно спеціалізована компетентність роботи майбутнього вчителя в умовах різних типів освітньо-виховних систем, що відбувається у сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення фахової підготовки в освітньому середовищі вищого навчального закладу. Формування педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів здійснювати професійну діяльність в умовах освітньо-виховних систем невід'ємно пов'язана із формуванням професійної компетентності в цілому, так як розроблена компетентність є інваріантним складником професійної компетентності вчителя.

Навчально-методичний посібник допоможе майбутнім учителям, працюючим педагогам у поглибленні знань про історію дослідження освітньо-виховних систем, розкритті сутності освітньо-виховної системи, її ознак, властивостей, закономірностей і принципів функціонування. У посібнику висвітлено проблему типології освітньо-виховних систем та їх характеристика у закладах нового типу. Особливого значення надано сутності та структурі педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутнього вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем. Запропонований теоретичний матеріал та підібрані практичні завдання допоможуть студенту-майбутньому вчителю формувати власну професійну компетентність.

1. Історія дослідження освітньо-виховних систем у педагогічній науці

Мета: ознайомити студентів з історією дослідження педагогічних систем і їх модифікації в педагогічній науці; проаналізувати основні філософсько-соціальні передумови їх дослідження та етапи вивчення освітньо-виховних систем.

Професійна спрямованість: формування наукового світогляду майбутніх учителів;

Матеріали та обладнання: схеми, порівняльні таблиці, презентація.

Форма проведення: проблемна бесіда, доповіді студентів, обговорення, технології портфоліо та робота у малих групах.

Основні поняття теми: історія дослідження педагогічних, освітньо-виховних систем.

План

1. Філософсько-соціальні передумови дослідження освітньо-виховних систем.
2. Історія дослідження освітньо-виховних систем.
3. Перспективні напрями вивчення освітньо-виховних систем.

Рекомендовані джерела та література

1. Берталанфі А. фон. История и статус общей теории систем.— В кн.: Системные исследования. Ежегодник — 1973. М., 1973. — 128 с.
2. Беспалько В. П. Проектирование педагогических систем / В. П. Беспалько // Проектирование в образовании: проблемы, поиски, решения. — М. : Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ, 1994. — С. 28–29.
3. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем / Беспалько В.П. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1977. - 304с.
4. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика : генеза, теорія і практика : монографія / О. В. Вознюк. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. — 811 с.
5. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н. В. Гузій. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. — 243 с.
6. Історія освітньо-виховних систем : навч. посіб. / авт.-упоряд. Пащенко Д. І., Шаповал О. О. — Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. — 107 с. — (серія «Педагогіка вищої школи»).

7. Ковальчук В.А. Системний підхід у дослідженні проблеми підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем //Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О.А.Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2015. – 308 с. – С.279-296.
8. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Синергетика в освіті: контекст людини центризму: монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, [Нац. акад. пед. наук України] – К.: Пед. думка, 2012 – 368с.
9. Кузьмин В.П. Системность как ступень научного познания // Системные исследования. Ежегодник 1973 / Редкол. И.В. Блауберг и др. - М.: Наука, 1973.-С. 76-107.
10. Садовский В.Н. Основание общей теории системы : логико-методический анализ / В.Н.Садовский . – М. : Наука, 1974. – 270 с.
11. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4. – 640 с.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Проаналізуйте філософсько-соціальні передумови дослідження освітньо-виховних систем.
2. Розкрийте позицію видатних зарубіжних та вітчизняних педагогів щодо розуміння педагогічних систем, системного підходу.
3. Охарактеризуйте основні етапи дослідження освітньо-виховних систем у вітчизняній педагогічній науці.
4. Проаналізуйте основні дослідження вітчизняних науковців з проблем вивчення педагогічних, освітньо-виховних систем.
5. Назвіть які перспективи вивчення освітньо-виховних систем.

1.1. Філософсько-соціальні передумови дослідження освітньо-виховних систем

Аналіз історії розвитку людства з позицій системності засвідчує, що різні древні цивілізації відзначали систему як упорядкованість і цілісність буття. Але ми зосередимо увагу не стільки на теоретико-філософському аспекті цієї проблеми, а більше на світоглядному рівні особистості, що є визначальним для

вирішення завдань навчання і виховання. В межах такої позиції, доцільно розглянути древньогрецьку ідею калокагатії. Утвердження ідеї досягнення калокагатії – гармонії тіла і духу, гармонійного розвитку людини, підготовка молоді до реального життя в суспільстві була провідною для педагогів і вихователів багатьох поколінь. Ідеї видатних мислителів Платона, Аристотеля відображали узагальнення досвіду існуючої на той час практики освіти і виховання (відповідна система шкіл за рівнем освіти, державний характер виховання, ідея гармонійного розвитку, широке коло наук, музичне виховання та ін.). На підтвердження цього положення, наведемо висловлювання В. Кравця «молодим народам середньовічної Європи тип елліністичного виховання давав великі духовні цінності, приносив потужні наукові здобутки, величаві зразки мистецтв і готові форми педагогічного впливу»¹. Ці ідеї у подальшому знайшли своє відображення у наукових доробках вчених. Так одним із прикладів філософії гармонійної цілісності, філософії вседності, є теософія Володимира Соловйова, яка була розроблена ним в кінці ХІХ століття. У своїй теорії вчений пояснює можливість єдності і гармонійного синтезу релігії, філософії і науки².

Важливим у розумінні гармонійної єдності, цілісності є вчення про біосферу В. Вернадського – одного із видатних науковців ХХ століття. Основні положення цього вчення пояснюють існування ноосфери як певної оболонки Землі де відбувається глибинна єдність і взаємодія природи і людського суспільства. Її формування відбувається в умовах складних взаємовідносин і взаємозв'язків природи й суспільства, дедалі більшого впливу людської діяльності на навколишнє середовище. Ноосфера - сфера взаємодії природи і суспільства, в межах якої розумна людська діяльність стає визначальним чинником розвитку³. З методологічної точки зору в концепції В. Вернадського науково обґрунтовуються наукові принципи пізнання – цілісності і системності. Видатний вчений наголошує на

¹ Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва: Навч. пос. Для студентів педагогічних навчальних закладів. – Тернопіль, 1996. – 436 с. - С.68

² Соловьев В. Философское начало цельного знания / Владимир Соловьев. – Минск.: Харвест, 1999. – 911 с.

³ Вернадский В. И. Биосфера. — М.: Мысль, 1967. — 376 с.

необхідності всю діяльність суспільства вписувати в основну закономірність життя – біогеохімічний кругообіг, у збереження його сталої нерівноваги. Тобто, раніше така нерівновага розглядалася як принцип організації життя будь-яких органічних істот, то тепер її необхідно визначати як принцип нового типу ноосферного світогляду, який визначається узгодженням людини всіх видів своєї діяльності з основними законами й закономірностями існування живої і неживої природи, відповідальності за наслідки діяльності, їх вплив. Формування ноосферного світогляду людини має фундаментальне значення в педагогіці для розв'язання основних суперечностей педагогічного процесу (єдності процесів навчання і виховання, взаємодії основних навчальних предметів та ін.).

На всіх історичних етапах розвитку людської спільноти основними орієнтирами навчання і виховання підрастаючого покоління був ідеал особистості з притаманними якостями і властивостями, які були загально визнаними і суспільно значимими. Формування такого ідеалу – одна із важливих вимог, що ставилися перед педагогами. Однак, кожна особистість є унікальною і неповторною. Як зазначає К. Ушинський, «хіба душа, як і тіло, немає свого організму, не розвивається за внутрішніми своїми законами, не здатна до відхилень від нормального стану? Хіба в явищах душевної діяльності, в розвитку душі, в різних особливостях ми не помічаємо нічого спільного? Хіба тут немає також фактів і законів?»⁴. Це підтвердження педоцентричного напрямку в розвитку теорії та практики педагогічної діяльності. Ще Жан-Жак Руссо обстоював ідею вільного виховання дитини, що враховує її унікальність.

Яскравим представником гуманістичного педоцентричного напрямку в вітчизняній педагогіці є В. Сухомлинський. Він вважав, що школа повинна бути вагомим осередком культури, в якій панують чотири культури: культ Батьківщини, культ людини, культ книги і культ рідного слова, а основним предметом повинно бути людинознавство⁵. Василь Олександрович був переконаний, що

⁴ Ушинский К. Д. Педагогические сочинения в 6-ти т. – М.: Педагогика, 1988. – Т.1. – С.164

⁵ Сухомлинський В.О. Вибрані твори.: В 5-ти т. Тт 1-5. – К.: Рад.шк., 1976-1977

дати знання – це лише один бік розумового виховання, і його не можна розглядати без формування, розвитку розумових сил дитини, без розвитку творчого мислення, моральної культури, емоційно-вольової сфери. Великий педагог на практиці застосовував оригінальні методи, прийоми та форми навчання і виховання школярів, спрямованих на розвиток творчих, розумовий і фізичних здібностей кожного школяра. Серед них – уроки мислення, створення атмосфери постійної творчості, новий підхід до домашніх завдань, розумна роль оцінки, діяльність психолого-педагогічних семінарів тощо⁶.

Гуманістичний напрям педагогічної думки знайшов відображення і у розробленій в 90-тих роках ХХ століття педагогіці співробітництва. М. Касьяненко визначив особливість об'єкта і предмета педагогіки співробітництва, яка полягає в пріоритетності високогуманних відносин вихователів, педагогів, викладачів з учнями і студентами в учнівських і студентських колективах на основі врахування індивідуальних особливостей кожного (взаємна довіра, повага і любов, розумна вимогливість, турбота про всебічний розвиток кожного), організація навчально-виховного процесу, який би забезпечував творче засвоєння соціального досвіду і сучасної культури за основними видами майбутньої професійної діяльності, індивідуалізація і диференціація навчання, формування творчого колективу учнів (студентів), співробітництво педагогічного, учнівського колективів, сім'ї, громадськості, виробничих колективів у досягненні загальної мети⁷. Як наголошує В. Кремень, визначена цінність креативної діяльності, активності суб'єкта, спрямованої на перетворення світу є кардинальною і системоутворюючою в культурі техногенної цивілізації, існування якої визначено інтенцією на створення і застосування все нових технологій, на розвиток засобів і цілей діяльності, на формування все нових її видів⁸.

⁶ Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа //Вибр. тв. в 5-ти т. – Т.4 – К.: Рад.шк., 1977. – С.206-300

⁷ Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва: Навч.посіб. – К.: Вища шк., 1993. – С.9

⁸ Кремень В. Г. Філософсько-освітня діяльність: інноваційні аспекти // Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. Наук. праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 692 с.10-27. - С.11

На сьогодні важливо «працювати над виходом із старої інформаційної моделі й переходити до концепції людиноцентризму, в основі якої – проблематичність, діалогічність і дискусійність – усі ті надбання, які досягла вітчизняна філософська думка з її акцентом на софійності мислення, гуманізмі, кордоцентризмі⁹. З позиції розуміння дійсності не стільки мисленням («головою»), скільки «серцем» - почуттями, емоціями, «душею», де людське ототожнюється з духовним і є першочерговим. Але це не означає заперечення набутого досвіду, а його творче переосмислення.

Зараз інтенсивно відбувається як у світовій, так і в вітчизняній науці посилення гуманістичних тенденцій у побудові й функціонуванні освітніх моделей. Просте перенесення цих ідей (впровадження гуманістичних систем, технологій і т.п.) або їх елементів на ґрунт традиційного навчання і виховання, або ж їх механічна копіяція без врахування визначених принципів інтеграції, сполучення й сумісності призводить до протиріч, інколи й до дисгармонії і формалізму, а не до прогресивних змін, що спричинює деструктивні зміни системи в цілому. Осмислення й систематизація педагогічних знань на нових принципах повинна бути не самоціллю, а для виявлення найбільш доцільного і продуктивного їх використання в практиці педагогічної діяльності та визначенні основних педагогічних орієнтирів педагогічних пошуків.

1.2. Періоди вивчення освітньо-виховних систем

У різних галузях сучасних знань більшість об'єктів розглядається як великі системи і їх вивчення здійснюється на основі аналізу комбінаторних зв'язків і явищ, взаємодії частин і цілого, особливостей функціонування, зв'язків і взаємодії з оточенням (зовнішнім середовищем).

Окремі позиції системності у навчанні і вихованні ми знаходимо ще у працях древньогрецьких філософів. Так, Платон називав „правильним вихованням” гармонійне поєднання у систему навчання риториці, музиці, діалектиці і заняття

⁹ Там же, С.18

гімнастичними та силовими вправами¹⁰. У працях Аристотеля теж знаходимо міркування про одиничне і загальне, цілісне і розрізнене „ так як держава є одним цілим і має на меті одну кінцеву ціль, то і для всіх необхідно єдине і однакове виховання, і турбота про це виховання повинна бути загальною, а не приватною справою...”¹¹.

Загальні принципи структурування, гармонійного поєднання часткового і загального, ієрархії й цілісності в організації процесу навчання і виховання яскраво представлено у працях Я.Коменського. Наведемо приклад як видатний педагог характеризував функціонування освітньо-виховної системи школи (не використовуючи цей термін) „ так ми досягнемо того, що із кожної громадської школи вийде громадська (I) здоровниця, де навчають життю і зберігають здоров'я; (II) палестра, де привчають до вправ з спритності і сили, які корисні все життя; (III) розсадник просвітництва, де всі розуми осяюються світлом наук; (IV) ораторська школа, де всіх навчають умінню володіти мовою і мовленням; (V) майстернею, де нікому не дозволять в процесі навчання (а потім і в житті) вбивати час подібно безтурботним бабкам в полі, а навчать наслідувати завжди працьовитих мурах у мурашнику; (VI) кузня добродійностей, в яких удосконалюються всі громадяни; (VII) колицка громадянського життя, де всі, навчаючись по чергово підкоренню та управлінню (як в маленькій державі), змалку привчатися керувати речами, собою та іншими; (VIII) маленька церква, де разом з пізнанням Бога...вправлятися в богочтивості ... через різноманітні повчання, настанови та вмовляння”¹². Джон Локк відмічав єдність, цілісність психофізичної природи людини і умов її розвитку; неодноразово наголошував про цілісність всіх проявів життєдіяльності людини. Ці положення є важливими у системному вивченні особистості та організації на цій основі навчально-виховного процесу¹³.

¹⁰ Платон. Держава. — К., 2000. — 355 с. Книга третя С.71-106

¹¹ АРИСТОТЕЛЬ. Сочинения: В 4-х т. Т. 4 / Пер. с древнегреч., Общ. ред. А. И. Доватура. — М.: Мысль, 1983.— 830 с.

¹² Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост. В.М.Кларин, А.Н.Джуринский. — М.: Педагогика, 1989 — 416 с.

¹³ Локк Дж. Сочинения в трех томах: Т. 3.- М.: Мысль, 1988.- 668 с.-Мысли о воспитании.- С.407-614

Важливим проявом системності у дослідженні педагогічних явищ та об'єктів можна назвати приклади розроблених видатними педагогами систем навчання і виховання, в яких обґрунтовуються принципи системного підходу Я. Коменського („Велика дидактика”), Д. Дідро („План університету в Росії...”), А. Дістервег („Посібник для освіти німецьких вчителів”) та ін.

В історії вивчення освітньо-виховних систем можна виділити такі основні періоди: розробка загальної теорії систем у природничих та математичних науках (кінець XIX - початок XX століття; становлення теорії систем у педагогіці (20-ті роки – середина 30-тих років XX століття);– етап концептуальних розробок у теорії вивчення педагогічних, виховних та освітньо-виховних систем 70-80-ті роки XX століття); модернізації наукових знань у теорії виховних, освітньо-виховних систем (початок XXI століття). Розглянемо більш детально виділені періоди.

➤ **Кінець XIX - початок XX століття – розробка загальної теорії систем (у природничих та математичних науках)**

Становлення загальної теорії систем (Л. фон Берталанфі, О.О.Богданов, І. В. Блауберг, В. М Садовський, Є. Г. Юдін та ін.).

Розроблялися і визначалися різні системи, в тому числі і соціальні. Проводилася розробка і обґрунтування законів, які визначали принципи створення, функціонування і розвиток різних реальних систем із множиною підсистем матеріальної та ідеальної природи. Виділяється **системний підхід** вивчення явищ як загальнонауковий.

Ідею системного вивчення педагогічних явищ та процесів, зокрема, людини як об'єкта виховного впливу активно обстоював видатний вітчизняний педагог К. Ушинський. Вчений у своїй роботі „Людина як предмет виховання: спроба педагогічної антропології” висловлює необхідність цілісного системного вивчення людини для організації оптимальних умов та педагогічного впливу на її навчання, виховання і розвиток¹⁴. На думку А. Макаренка, педагогіка повинна бути наукою цілісною (синтетичною), так як вона має справу з цілісною людиною, яка виховується не частинами, а «формується синтетично всією сумою

¹⁴ Ушинский К. Д. Педагогические сочинения в 6-ти т. – М.: Педагогика, 1988. – Т.1. – С.164

впливів, яких зазнає»¹⁵. Відповідно це означає, що великий педагог розумів значимість сприймання особистості як комплексно-цілісної системи, яка не повинна розсіюватися в суспільстві, а становити її неповторну складову. Ці погляди А. Макаренка є актуальними і в наш час. Розуміння людини як відкритої унікальної системи і відповідно учнівського колективу є основною ідеєю створення в навчальному закладі такої освітньо-виховної системи, середовища, які б забезпечили різносторонній розвиток кожної особистості і колективу в цілому, прямили саморозвитку, творчості та вдосконаленню.

Як бачимо всі видатні педагоги різних епох в своїй діяльності прийшли до єдності у розумінні цілісності і системності у вивченні, організації навчання і виховання дітей. Однак, щоб ці ідеї стали науковими педагогічними положеннями, необхідно щоб вони стали загальнонауковим світоглядним принципом вивчення дійсності. А це потребувало певного часу в переосмисленні принципів вивчення педагогічних явищ, об'єктів, процесів. ХХ століття називають системним періодом розвитку педагогічної науки. В цей час відбувається узагальнення, систематизація та структурування педагогічних емпіричних знань, створенням цілісних науково обґрунтованих систем організації навчально-виховного процесу; становлення педагогіки як наукової системи.

З метою глибокого пізнання сутності природних і суспільних явищ, і відповідно створення ефективних оптимальних методів синтезу складних систем і їх управління, необхідне створення теорії, яка б об'єднала ці фундаментальні дослідження різних наук. Основою такої теоретико-методологічної бази стала теорія систем і системний принцип дослідження предметів і явищ дійсності.

Вперше таку спробу дати визначення і обґрунтування принципу організованості системи для використання природничими та суспільними науками зробив О. Богданов (псевдонім, справжнє прізвище Маліновський). Перший варіант загальної теорії систем був запропонований ним у 1913 році у вигляді вчення тектології.

Основні тектологічні ідеї відображають сутність системного підходу та теорії самоорганізації систем. Вони стали науковим

¹⁵ Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Рад.шк., 1990. – 366 с. – С.150

підґрунтям сучасних теорій самоорганізації і загальних систем, основою концепції сталого розвитку, інформаційним джерелом для їх подальшої розробки і удосконалення. О. Богданов вважав, що будь-яка людська діяльність об'єктивно є організуюча і дезорганізуюча, і її можна розглядати й досліджувати як певний матеріал організаційного досвіду¹⁶. Вчений одним із перших ввів поняття системності, виділив три види систем: організовані, неорганізовані й нейтральні. В межах нашого дослідження суттєвим у наукових розробках вченого є положення про структурну стійкість системи, закономірності, умови та етапи розвитку.

Зокрема, він виділив такі етапи розвитку: етап „комплексії” характеризує ситуацію стану системи, коли вона являє собою механічне об'єднання елементів між якими ще не почалися процеси взаємодії, етап „кон'югації”, коли відбувається співробітництво між окремими елементами системи; етап „інгресії” виражає перехід системи до нової якості і етап „дезінгресії” навпаки означає процес деградації системи, її розпаду як цілісного об'єднання. О. Богданов зробив значний внесок у становленні і розвитку системного підходу до вивчення складних систем. Його теоретичні положення сприяли розвитку таких сучасних наукових напрямів як синергетика, менеджмент.

Пізніше різні методологічні проблеми системних досліджень в педагогіці розглядалися в роботах С. Архангельського, В. Безпалька, В. Загвязінського, В. Краєвського, В. Сластьоніна та ін. Можна стверджувати, що наукові розробки вітчизняних та зарубіжних науковців з проблеми системності вивчення явищ, предметів, процесів дійсності стали теоретично-методологічною базою системного підходу, який на сучасному етапі розвитку науки є провідним у дослідженнях різних галузей знань.

➤ **20-ті роки – середина 30-тих років – період становлення теорії систем у педагогіці.**

Відомий австрійський біолог і філософ Людвіг фон Берталанфі займався науковими розробками проблеми відкритих систем у розв'язанні проблем біології і генетики. Він зробив висновок, що методологія системного підходу є більш широкою і

¹⁶ Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука. В 2-х книгах. Москва: «Экономика», 1989

може застосовуватися в різних галузях знань. У результаті досліджень в 30-тих роках ХХ століття він розробив теорію загальних систем, яка претендувала на роль метатеорії, що склала методологічну основу (базу) дослідження для всіх наук¹⁷. Аналізуючи розроблену Л. Берталанфі теорію систем А. Уємов робить висновок, що загальна теорія систем досліджує і вивчає різні системи, що означає її універсальність застосування до всіх систем (до об'єктів, що є системами)¹⁸.

Фундаментальна проблема загальної теорії систем – це розробка і обґрунтування законів, які визначають принципи створення, функціонування і розвиток різних реальних систем із множиною підсистем матеріальної та ідеальної природи. Однак ці ідеї знайшли відгук у науковому світі лише після другої світової війни, коли вчений насмівився їх опублікувати.

Л. Берталанфі важливого значення у дослідженні соціальних систем надавав цінностям. Зокрема, вказував: «Якщо реальність являє собою ієрархію організованих цілісностей, то і образ людини повинен відрізнитися від його образу у світі фізичних частин, в якому випадкові події виступають в якості останньої і єдиної істини»¹⁹.

Випереджаючи можливості застосування загальної теорії систем в сфері соціального життя людей Берталанфі наголошував, що теорія систем є останнім кроком на шляху механізації людини, втрати ним цінностей, і як наслідок, шлях до технократії. Розуміючи і високо оцінюючи математичний і прикладний аспекти автор не уявляє собі загальної теорії систем без гуманістичних її аспектів, оскільки така її обмеженість привела б до вузькості і фрагментарності уявлень. Ці висновки відомого вченого є дуже важливими і вагомими для нашого дослідження, адже вивчення освітньо-виховних систем навчальних закладів, дослідження їх особливостей і професійна підготовка фахівців до роботи у них має здійснюватися через призму удосконалення і

¹⁷ Bertalanffy L. von. An outline of general system theory.— Brit. J. Phil. Sci., 1950, vol. 1, N 2.

¹⁸ Уємов А. И. Системный поход и общая теория систем. – М.: Мысль, 1978. – 272 с., С.117

¹⁹ Берталанфи Л. фон. История и статус общей теории систем // Системные исследования. Ежегодник. – М., 1973.- с.20-37. – С.36

покращення процесів навчання і виховання підростаючого покоління – майбутнього нашої держави.

У виділеному етапі здійснювалися розробки «педагогіки середовища» (С. Шацький), «суспільного середовища дитини» (П. Блонський), «відношення з оточуючим середовищем» (А. Макаренко). На основі практичних розробок видатних педагогів формувалася теорія освітньо-виховних систем. Безпосередньо в процесі організації діяльності учнів визначалася ефективність і необхідність основних принципів роботи, зміст і методика педагогічного впливу, вимоги до організації навчально-виховного процесу. Зауважимо, що в цей час поряд із школами, як основними закладами освіти підростаючого покоління, виникають навчальні заклади різного типу. Їх поява зумовлена складною соціально-політичною ситуацією в країні.

Значним внеском у розвиток теорії і практики проблеми освітньо-виховних систем у вітчизняній педагогіці можна назвати діяльність Шацького С. Він створив унікальну освітньо-виховну систему в дитячій літній колонії «Бадьоре життя». Основна ідея, яка була реалізована в процесі її створення, це – гармонійне поєднання двох напрямків різносторонньої діяльності: фізичної праці і розумового та соціального розвитку. Педагог вважав, що ті чи інші зміни якості, ефективності і результативності однієї сторони викликали відповідно зміни в іншій. Так учні залучалися до різних видів фізичної праці: приготування їжі, самообслуговування, покращення благоустрою, робота на городі, в полі, на тваринницькому дворі, на сільськогосподарських машинах та обов'язково брали участь у постановці спектаклів, хоровому співі, грі на музичних інструментах.

Відвідування дитячих клубів, робота в майстернях, участь в різноманітних заняттях для багатьох підлітків було початком їх життєвого шляху, який визначав у майбутньому їх місце в суспільстві, сприяв самовизначенню.

Варто відмітити, що в районі діяльності трудової колонії створювалися ряд навчальних закладів – початкові і допоміжні школи, дитячі садки, майстерні, бібліотеки для дітей і дорослих, курси для дорослих, народний дім – їх діяльність спрямовувалася на створення виховуючого середовища, яке б сприяло підготовці дитини до майбутнього дорослого життя, суспільно-корисної

діяльності, кар'єри. Важливими принципами роботи педагогічного колективу з дітьми були вивчення місцевих умов, самодіяльність, спільна організована діяльність дітей і дорослих, принцип активності і розвитку творчих здібностей.

Відповідно для роботи в цих умовах було організовано курси по підготовці вчителів в Народному університеті Шанявського. Основними формами і методами підготовки були різні способи вивчення дітей, аналіз власного досвіду, самостійна науково-дослідна робота, створення методичних матеріалів. Успішна робота в цьому напрямку сприяла розширенню діяльності навчальних закладів, де реалізовувалися ці ідеї. С. Шацький наголошував на необхідності створення системи дослідних просвітницьких закладів для дітей і дорослих. С. Шацький писав: « ми тісно пов'язали педагогічну практику з її аналізом, ми створили методи вивчення матеріалів, над якими працюють діти, встановили погляд на педагогічну працю, як на організацію дитячого життя і на курси, як на організацію колективу дорослих, працюючих над загальними питаннями, і зібрали цінний матеріал по новому методу підготовки педагогів в процесі практичної роботи»²⁰.

Особливо важливого значення в організації навчально-виховного процесу, системи роботи школи надавав А.Макаренко. Він виділяв головним завданням педагога в процесі соціалізації підростаючого покоління — врахування системи діючих соціальних факторів і забезпечення педагогічно доцільної організації відношень у взаємодії вихованця з середовищем. Він визначав школу як важливий соціалізуючий чинник розвитку дитини, який повинен узгоджуватись з іншими, як могутній засіб виховання. І вважав, що метою роботи педагогів повинна бути «програма людської особи, програма людського характеру ... прояву зовнішньої і внутрішньої переконаності ... знання ... вся картина людської особи»²¹. Наголошував на необхідності створення загальної «стандартної» програми виховання й навчання учня та

²⁰ Шацький С.Т. Педагогические сочинения в 4-х томах / под ред. И.А.Каирова, Л.Н.Скаткина, М.Н.Скаткина, В.Н.Шацкой. – Изд-во АПН РСФСР, М., 1962. – Т.1. / сост. Г.Ф.Морозова. – 502 с. – С.449.

²¹ Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Рад.шк., 1990. – 336 с. – С.151.

обов'язково індивідуальних коректив до неї. Серед проблем пов'язаних із визначенням ефективності виховної роботи А. Макаренко вбачав у правильному підході до організації діяльності первинного і загальношкільного колективу. Знання про розроблені педагогом закони життя колективу, його стиль, тон, етапи розвитку є тим методологічним підґрунтям на якому будується робота по створенню освітньо-виховного середовища школи.

Аналіз педагогічного досвіду видатних педагогів засвідчує, що проблема розробки й формування освітньо-виховного середовища школи - це складний процес комплексної взаємодії педагогів, батьків, школярів, громадськості.

Ці важливі висновки, зроблені на практичному досвіді, є основою для розуміння чому педагогічні колективи сучасних шкіл обов'язковим компонентом створення орієнтирів освітньо-виховної системи визначають модель випускника, в якому органічно поєднуються і загально стандартні й індивідуальні складові.

Одним із послідовників А. Макаренка був О. Захаренко, директор Сахнівської школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Він сформував авторську школу, яка стала об'єктом вивчення і для вчених і для педагогів-практиків. Створення шкільного народного музею, планетарію, обсерваторії, оранжереї, Палацу здоров'я з басейном, об лаштовані виробничі майстерні, теплиці, будівництво «Криниці Совісті», Музей миру і дружби народів – вагомі результати творчої діяльності учнів, вчителів, батьків, громади села під керівництвом невтомного директора школи Олександра Антоновича Захаренка. Крім реальних, видимих результатів в Сахнівській школі мав місце і непомітний, невидимий процес – формування дитячих душ, становлення характерів, волі, життєтворчості кожного школяра.

Яскравим прикладом створення унікальної освітньо-виховної системи загальноосвітньої школи можна вважати Павлиську середню школу, натхненником і організатором якої багато років був видатний вітчизняний педагог В. Сухомлинський. Він вважав, що школа повинна бути вагомим осередком культури, в якій панують чотири культури: культ Батьківщини, культ людини, культ книги і культ рідного слова, а основним предметом повинно бути

людинознавство. Василь Олександрович був переконаний, що дати знання – це лише один бік розумового виховання, і його не можна розглядати без формування, розвитку розумових сил дитини, без розвитку творчого мислення, моральної культури, емоційно-вольової сфери. Великий педагог на практиці застосовував оригінальні методи, прийоми та форми навчання і виховання школярів, спрямованих на розвиток творчих, розумовий і фізичних здібностей кожного школяра. Серед них – уроки мислення, створення атмосфери постійної творчості, новий підхід до домашніх завдань, розумна роль оцінки, діяльність психолого-педагогічних семінарів тощо.

Варто відмітити, що в основному наукові дослідження, які привели до розробки універсального поняття „система”, здійснювалися в царині природничих та математичних наук і лише в 50-тих роках розпочинається розробка методологічних аспектів дослідження складних об’єктів у філософській, соціологічній, педагогічній та психологічній науках.

Створенням науково-методологічної основи цієї проблеми займалися видатні зарубіжні (Р. Акофф, К. Боулдінг, О. Ланге, М. Месарович, А. Рапопорт, У. Росс Ешбі та ін.) та вітчизняні науковці (В. Афанасьєв, І. Блауберг, В. Лекторський, В. Садовський, М. Сетров, О. Уємов, Ю. Урманцев, В. Шадриков, Є. Юдін та ін.).

➤ **70-80-ті роки – період концептуальних розробок у теорії вивчення педагогічних, виховних та освітньо-виховних систем**

У ці роки наукові дослідження з даної проблем здійснювалися в двох напрямках. *Перший* (прикладний) – це науково-теоретичні дослідження „систем” в різних конкретних науках (фізиці, біології, психології, педагогіці, соціології). Такими прикладами можна вважати дослідження М. Амосова (системне вивчення проблем особистості в медицині), Б. Ананьєва (системна модель людинознавства в психології: людина як біологічний вид, онтогенез і життєвий шлях індивіда, людина як особистість, проблеми людства), П. Анохіна (теорія функціональної системи і прогресивність системного підходу для вирішення проблем в фізіології) та ін.

Другий напрямок (загальнотеоретичний) – створення „загальної теорії систем” як методологічної парадигми наукових досліджень різних галузей знань. Для прикладу наведемо такі факти. В 1959 році в Кейсівському технологічному інституті м. Клівленда штату Огайо (США) був створений центр дослідження систем (системних досліджень на основі відділу дослідження операцій, обчислювальної техніки і автоматики). Завданням центру була розробка якісно нових методів аналізу, синтезу і вивчення складних і великих систем, створення методології системних досліджень, сприяння розвитку загальної теорії великих систем. За результатами цих досліджень в 1960 році тут був проведений I симпозиум на тему „Системи – дослідження і синтез” і в 1963 році II-й на тему „Погляди на загальну теорію систем”²².

Вітчизняні вчені В. Садовський, Є. Юдін та інші організували в 1962 році при Комісії по кібернетиці АН СРСР Міждисциплінарний семінар з проблем структурно-системним методам аналізу в науці і техніці, а в 70-тих роках створили щорічний журнал „Системні дослідження”, який був значимим виданням з системної проблематики. Ці наукові доробки склали основу для виділення наукової школи „Філософія и методологія системних досліджень”²³

Розвиток системної методології сприяв виникненню в період 70-80-тих років ХХ століття різних концепцій і теорій систем у вітчизняній педагогіці. Їх розробниками були вчені різних наукових шкіл, які сформувалися на основі роботи окремих кафедр, лабораторій, інститутів, і були результатом невтомної праці різних колективів дослідників. Найбільш ґрунтовними можна виділити такі: теорія педагогічних систем та теорія виховних систем. Ці теорії ввійшли у науковий обіг за прізвищами керівників наукових шкіл, які займалися цими проблемами.

Концепція педагогічних систем Н. Кузьміної. Педагогічну систему Н. Кузьміна визначає як множину взаємопов’язаних структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих

²² Systems: Research and Design, Proceedings the First systems Symposium at Case Institute of Technology, ed by Eckman D. P., Wiley, N.Y. 1961

²³ Блауберг И. В., Садовский В. Н., Юдин Э. Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности. — М., 1968.

цілям виховання, навчання та освіти підростаючого покоління і дорослих людей ²⁴. Вона виділила основні базові характеристики педагогічної системи, які характеризують її виникнення, функціонування, занепад, і виокремлюють її із множини не педагогічних систем. До таких характеристик науковці відносять такі, які пояснюють виникнення і створення педагогічної системи там і тоді, коли:

- ✓ виникає усвідомлена необхідність суспільства у вихованні, навчанні і підготовці певних категорій (дітей, підлітків, дорослих);

- ✓ накопичена необхідна інформація, яка потребує засвоєння суб'єктами навчання і виховання;

- ✓ розроблені способи досягнення поставлених цілей (засоби, форми і методи педагогічного впливу і комунікації);

- ✓ наявність необхідного контингенту людей, які потребують необхідності в підготовці, освіті, навчанні і вихованні;

- ✓ наявність спеціально підготовлених педагогів, які володіють необхідними знаннями, професійними вміннями, засобами комунікації для роботи в такого виду педагогічних системах ²⁵.

Основними структурними компонентами педагогічної системи Н. Кузьміна виділяє: мету, педагогів, учнів, навчальну інформацію, засоби педагогічної комунікації, і функціональними: організаторський, гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний компоненти.

Розроблена концепція є цілісною і продуктивною, так як вона комплексно пояснює термінологічну базу, сутнісні характеристики педагогічної системи, засоби і методи наукових розробок, обґрунтовуються результати досліджень і прогнозується подальший напрямок розвитку наукового пошуку із означеної проблеми.

Концепція виховних систем Л. Новікової. В становленні концепції виховних систем умовно виділяють два етапи. Перший (до 70-тих років ХХ століття) характеризується нагромадженням

²⁴ Методы системного педагогического исследования / Под ред. Н. В. Кузьминой. - [Текст]. - Л., 1980. - 180 с. - С.10.

²⁵ Методы системного педагогического исследования / Под ред. Н. В. Кузьминой. - [Текст]. - Л., 1980. - 180 с. - С.11-12.

емпіричного досвіду на основі інтуїтивно-практичної розробки різноманітних виховних систем, виділенням основних характеристик, ознак, особливостей функціонування. Другий етап (70-90-ті роки ХХ століття) відзначається удосконаленням теоретичних положень, спрямованих на розробку принципів і закономірностей виховної системи з використанням технологій моделювання.

В цій концепції школа (навчальний заклад) розглядається як цілісний живий організм, в якому все взаємопов'язане, як феномен педагогічної реальності. Виховна система є органічною складовою педагогічної системи школи. Вона включає цілі, для яких вона створюється; спільна діяльність вихователів та вихованців, спрямована на реалізацію цих цілей; самих людей як суб'єктів діяльності; виховуючи середовище; ціннісні орієнтації і моральні орієнтири, які визначають духовну єдність і характер поведінки²⁶. Кожній соціальній системі притаманні норми, спрямовані на її збереження, розвиток, активізацію, функціонування і удосконалення. Науковцями була розроблена і визначена її структура, закономірності створення, функціонування і розвитку, оцінка ефективності і результативності. Важливим положенням у дослідженні виховних систем є визначення ефективного механізму особистісного розвитку дітей і дорослих – виховуючий простір. Л. Новікова розглядала простір як середовище, механізмом організації якого є педагогічний вплив, спільна творча діяльність дорослих і дітей. Виховна система – явище багаторівневе. Це може бути виховна система окремого навчально-виховного закладу, мікрорайону, села, міста, регіону.

У виділенні саме виховної системи навчального закладу (школи) свідомо робиться акцент на особливостях організації виховання, його специфіку, особливості. Поняття «освітньо-виховна система» є ширшим і відображає особливості цілісності і процесу навчання, і процесу виховання. На думку Л. Новікової, зміст поняття «виховна система» може бути різним залежно від того, що розуміється під поняттям «виховання» і в чому полягає

²⁶ Новікова Л.И. Педагогика воспитания: Избранные педагогические труды /Под ред. Н.А.Селивановой, А.В.Мудрика. Сост. Е.И.Соколова. – М., 2009. – 349 с. – С.171-172

головне завдання навчального закладу²⁷. Відповідно того, яку функцію формування особистості учня навчальний заклад визначає пріоритетною - такий характер системи (освітньої чи виховної) буде. Л. Новікова й її послідовники визначали саме поняття «виховної системи» керуючись таким підходом у визначенні функцій навчального закладу (школи). Вони визначали що в сучасних умовах (90-ті роки ХХ ст.) важливою функцією навчального закладу – виховання особистості, а освіта – як одна із сфер життєдіяльності учнів (головна), одна із умов реалізації цієї функції (основна). Методологічною основою такої позиції науковців є підхід Х. Лійметса у розумінні процесу виховання, а саме: виховання – це цілеспрямоване управління процесом розвитку особистості. Тоді логіка, за якою створюється виховна система полягає: її об'єкт – цілісна особистість, що включає блоки цілей, сукупного суб'єкта діяльності, сукупності відношень, виховуючого середовища, управління. Цілі визначають її образ, контури, а через блок діяльності і спілкування забезпечується досягнення цілей.

➤ ***Початок ХХІ століття - період модернізації наукових знань у теорії виховних, освітньо-виховних систем.***

Виділений період відзначається удосконаленням теоретичних положень, спрямованих на розробку принципів і закономірностей виховної, освітньо-виховної системи з використанням технологій моделювання.

В останні десятиліття теорія виховних систем поглиблюється й розширюється дослідженнями вітчизняних та зарубіжних вчених, які здійснюються в науковому полі різних дотичних гуманітарних наук. Виховну систему як об'єкт управління охарактеризував В. Караковський. Особливості становлення й функціонування виховних просторів розкриті в дослідженнях І. Демакової, О. Сидоркіна. Процес соціалізації особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи вивчали Т. Алексєнко, В. Болгаріна, І. Зверєва, Г. Лактіонова. Роль і місце класного колективу у виховній системі розглядали Н. Селіванова,

²⁷ Новікова Л. И. Воспитательная система: исходные позиции // Советская педагогика / Воспитательная система школы: варианты развития. – 1991. - №11. – С.61-64.

З. Шиліна та ін. Проблеми взаємодії особистості та середовища досліджували В. Бочарова, С. Гончаренко, І. Зязюн, А. Мудрик, Н. Ничкало, В. Оржеховська, В. Постовий, А. Сиротенко, К. Чорна та ін. Вітчизняними та зарубіжними вченими здійснюються дослідження, спрямовані на деталізацію у вивченні основних характеристик освітньо-виховної системи: «освітньо-розвивальне середовище» (Н. Б. Гонтаровська), освітньо-виховні системи загальноосвітніх навчальних закладів нового типу (В. Алфімов, Р. Чуйко), проблема створення системи освітнього середовища у професійній підготовці майбутнього вчителя (О. Ярошинська), типологія освітньо-виховних систем та модель професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах їх варіативності (В. Ковальчук) та ін.

Перспективними напрямками розвитку концепції освітньо-виховних систем на сучасному етапі є: обґрунтування сутності гуманістичних і авторитарних освітньо-виховних систем, виявлення специфіки освітньо-виховних систем навчальних закладів різного типу і статусу; розробка технології моделювання освітньо-виховних систем, визначення основних характеристик їх становлення і розвитку, розробка критеріїв ефективності, розробка діагностики результативності функціонування освітньо-виховних систем та ін.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що дослідження проблеми організації і функціонування різних освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів особливо активно відбувалося в ХХ столітті і являє собою синтез ідей філософської, соціологічної та психолого-педагогічних наук, які об'єднані цілями і задачами професійної освіти.

2. Сутнісна характеристика освітньо-виховної системи

Мета: розкрити сутність понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система», з'ясувати особливості та ознаки, які визначають їх специфіку; дослідити основні закономірності та принципи функціонування освітньо-виховних систем.

Професійна спрямованість: розвивати у студентів педагогічне мислення, мотивацію до пізнання педагогічної дійсності, педагогічних систем та їх модифікацій.

Матеріали та обладнання: структурно-логічні схеми, дидактичні матеріали, презентації.

Форма проведення: проблемна бесіда, доповіді студентів, обговорення, технології портфоліо та робота у малих групах.

Основні поняття теми: педагогічна система, освітньо-виховна система, структура освітньо-виховної системи.

План

1. Сутнісна характеристика понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система».

2. Структура та характеристика основних компонентів освітньо-виховних систем.

3. Характеристика основних закономірностей функціонування освітньо-виховної системи.

4. Характеристика основних принципів функціонування освітньо-виховної системи.

Рекомендовані джерела та література

1. Воропаев М. В. Теоретические основы построения типологии воспитательных систем /М. В. Воропаев //Автореф. дис. докт. пед. наук, 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Москва, 2003. – 40с.

2. Воспитательная система школы. – М., 1991. – 145 с.

3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст]. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.

4. Гончаренко С. У. Цілісність педагогічної системи і процесу: методологічний аспект / С. У. Гончаренко // Філософія педагогічної майстерності : зб. наук. праць / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського; [редкол.: Н. Г. Ничкало (голова) та ін.]. – К. ; Вінниця, 2008. – С. 13–24.

5. Караковский В. А., Новикова Л. И., Селиванова Н. Л. Воспитание? Воспитание... Воспитание! Теория и практика школьных воспитательных систем. М.: Новая школа, 1996. - 160с.

6. Ковальчук В.А. Теоретичні основи проблеми дослідження освітньо-виховних систем // Нові технології навчання: Наук.-метод. Зб./ Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної

педагогіки: В 2-х ч. – Київ-Вінниця, ФОП Корзун Д.Ю., 2012. – Вип. 73. Частина I. – 240 с. – С.76-82.

7. Концепції та програми розвитку школи / укл. В. В. Григораш. – Х.: Вид. група «Основа», 2014. – 224 с. – (Серія «Абетка керівника»)

8. Кузьміна Н. В. Понятие «педагогическая система» и критерии её оценки / Н. В. Кузьмина // Методы системного педагогического исследования. – Л., 1980. – 172 с

9. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків, 2002. – 128 с.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Розкрийте сутність понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система».
2. У чому їх специфіка та особливості
3. Проаналізуйте основні структурні компоненти освітньо-виховної системи.
4. Назвіть та розкрийте сутність основних закономірностей функціонування освітньо-виховної системи.
5. Проаналізуйте значення основних принципів функціонування освітньо-виховної системи.

2.1. Ознаки та структура освітньо-виховної системи

Загальнонаукове розуміння поняття «системи» розглядається як поєднання, устрій, утворення, сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. У той же час науковцями уточнюється, що система – це певний об'єкт вивчення, якому притаманні цілісність або який розглядається як єдине ціле. Об'єкт може бути матеріальним (реальним), може бути мислительним (абстрактний), і може бути сукупним (матеріальні і абстрактні утворення)²⁸.

Інколи поняття системи ототожнюють із поняттям «множина» і визначають її сутність як множину пов'язаних між собою

²⁸ Клар Дж. Абстрактное понятие системы как методологическое средство / Дж. Клар // Исследования по общей теории систем. – М., 1969. – 123с. – С. 9.

елементів довільної природи. Але, на нашу думку, поняття «система» дещо відрізняється за своїми характеристиками від поняття «множина». Система – це не просто набір незалежних елементів однакової природи, поєднаних певними характеристиками. Вона передбачає взаємозв'язок і взаємодії цих елементів, також може мати такі властивості, які не притаманні її окремим частинам.

У широкому контексті систему можна розглядати як:

1. Порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь.
2. Форму організації, будову чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ).
3. Сукупність будь-яких елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням.
4. Сукупність принципів, які є основою певного вчення.
5. Будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин²⁹.

З огляду на зазначене вище хочемо уточнити, що є деякі об'єкти з окремими властивостями і відношеннями, які при цьому не утворюють систему, а інші властивості і відношення – можуть її утворювати. Так, наприклад, зібрані книги у шафі за розміром не утворюють систему, хоча і є у певній залежності, відношеннях, а створений із цих книг алфавітний або ж тематичний каталог вже може умовно виступати системним об'єктом. Тобто певні відношення, зв'язки носять системний характер.

Кожна система має певні ознаки. Серед основних виділяють:

- ✓ *цілісність (комплекс взаємопов'язаних елементів),*
- ✓ *підпорядкованість компонентів,*
- ✓ *взаємозв'язок із середовищем;*
- ✓ *система є елементом системи більш високого порядку, і нерідко окремі елементи самі можуть бути підсистемами по відношенню до загальної системи.*

Отже, система – це не просте поєднання окремих частин в єдине ціле, а цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів, що складає особливу єдність, певний взаємозв'язок із середовищем; є

²⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т.Бусел. - К. : ВТФ «Перун», Ірпінь, 2001. – 1440 с. – С.1126.

елементом системи більш високого порядку, і нерідко окремі елементи самі можуть бути підсистемами по відношенню до загальної системи. Таким чином, можна зробити суттєвий висновок, що системність об'єкту надає не стільки кількість елементів, а характер системоутворюючих зв'язків і відношень.

Узагальнюючи визначення поняття «система», на основі діалектичного розуміння зв'язків і відношень між елементами необхідно дотримуватися чітко встановлених рис, що характеризують ці відношення і зв'язки. Це можуть бути такі:

об'єктивність, тобто система повинна досліджуватися не як творіння розуму, а реально існуючий об'єкт оточуючої дійсності;

суттєвість, тобто системне представлення об'єкта є для нього суттєвим за умови існування зв'язків, відношень між його елементами;

різноманітність зв'язків і відношень, тобто необхідність існування різнорівневих, варіативних зв'язків і відношень, що забезпечуватимуть системний характер об'єкта;

взаємність зв'язків і відношень, яка забезпечить існування системи як єдиного цілого.

У загальній теорії систем (Л. фон Берталанфі, І. В. Блауберг, В. М. Садовський, Є. Г. Юдін та ін.) визначають різні системи, в тому числі і соціальні. Будь-яка соціальна система складає собою комплекс компонентів матеріального й ідеального, об'єктивного і суб'єктивного, емоціонального і раціонального характеру. Кожній соціальній системі притаманні норми, які регулюють її цілісність, функціонування, розвиток. Систему навчального закладу (школи) можна представити як різновидність соціальної системи. Відповідно до цього підходу характерні для соціальної системи ознаки будуть властиві й освітньо-виховній системі навчального закладу.

На сьогодні в кожному навчальному загальноосвітньому закладі можна виділити різні системи і підсистеми. Це може бути виховна система, методична система, система роботи з батьками, система роботи із обдарованими школярами та ін.

Поряд з поняттям системи існує поняття «комплекс». Комплекс (від лат. *complexus* – зв'язок, поєднання) у найширшому розумінні – певне поєднання окремих процесів, властивостей, частин, систем в єдине ціле. У Великому українському тлумачному

словнику комплекс визначається як певний набір предметів, які становлять щось ціле або мають однакове призначення³⁰.

Педагогічна система найбільш часто вживане словосполучення, яке використовується в педагогічній науці і практиці. Найчастіше це поняття персоніфікується і використовується для характеристики значної наукової та практичної діяльності великих педагогів (наприклад, педагогічна система Я. Коменського, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Дж. Дьюї, Р. Штайнера, М. Монтесорі та ін.). Це поняття застосовується також для позначення і характеристики вертикального зрізу педагогічної діяльності у залежності від досліджуваного рівня освіти (педагогічна система загальноосвітньої, професійно-технічної, вищої школи, освіти дорослих і т.д.). Поняття "педагогічна система", перш за все, для загальної характеристики і критеріальної, теоретичної оцінки інтегративно розуміється як навчально-виховна, науково-педагогічна (дослідницька) та управлінська діяльність у відповідних соціальних умовах. Наведемо приклади визначень «педагогічна система».

Педагогічна система – це множина взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, які підпорядковані цілям виховання, освіти і навчання підростаючого покоління і дорослих людей³¹.

При цьому структурними компонентами є сукупність основних базових характеристик педагогічної системи, як відрізняють її від інших (не педагогічних систем). А функціональними компонентами є базові зв'язки основних структурних компонентів, що виникають в процесі діяльності керівників, педагогів.

Педагогічна система – це колективна (організована) діяльність, що має нормативні, творчі або інноваційні риси, та учасники якої є цілеспрямованими суб'єктами, тобто перебувають у цілеспрямованому стані й співпродукують досягнення спільної

³⁰ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т.Бусел. - К. : ВТФ «Перун», Ірпінь, 2001. – 1440 с. – С.445.

³¹ Кузьмина Н. В. Понятие «педагогическая система» и критерии её оценки / Н. В. Кузьмина // Методы системного педагогического исследования. – Л., 1980. – 172 с. – С.6-9.

мети, при цьому стан окремих цілеспрямованих суб'єктів можна визначити як прагнення ідеалу³².

При всьому різноманітті дефініцій зміст, що розкриває поняття "педагогічна система", цілком відповідає вимогам, що ставляться до будь-якої складної системи, оскільки вона фактично являє собою впорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів (цілей, змісту, методів, засобів і організаційних форм навчання, виховання та розвитку учнів), що характеризують в найбільш загальному, інваріантному (для різних підсистем освіти) вигляді всі складові власне педагогічної діяльності в даних соціальних умовах.

Поняття «педагогічна система» і поняття «освітньо-виховна система» співвідносяться як загальне поняття і його різновид. Освітньо-виховна система є прикладом реалізації педагогічної системи в реальних умовах конкретного педагогічного закладу. Це відноситься і до поняття «виховна система».

Б. Вульфів і Л. Новікова, досліджуючи виховні системи загальноосвітніх закладів, відмічають, що вони можуть бути не схожі одна на одну, але їм притаманне:

- ❖ *загальне* (визначається типом гуманістичної системи);
- ❖ *одиничне* (відображає творчість педагогічного колективу);
- ❖ *особливе* (визначається самобутністю і неповторністю виховної системи).

Виховна або освітньо-виховна система відображає специфічний спосіб організації освітньо-виховного процесу на рівні конкретної установи (організації)

Школа однотипна за будовою, завжди своєрідна у своєму внутрішньому змісті, тобто має свої специфічні аспекти, визначені впливом середовища, суб'єктами (учні, вчителі, батьки), традиціями та ін. Виховна система відбиває специфічний спосіб організації виховного процесу на рівні конкретної установи (організації)..

Розвиваючи погляди російських учених у дослідженні теорії виховних систем, ми визначаємо систему навчального закладу не як виховну систему, а більш ширше, враховуючи цілісність педагогічного процесу, особливості взаємодії суб'єктів, їх

³² Там же, С.10

діяльність, спрямовану на вирішення основних навчально-виховних завдань. Варто також зазначити, що сучасне життя показує, що змінюється ідеал нової людини XXI століття, людини транс інформаційного суспільства і, відповідно, змінюється мета виховання такої особистості – є не тільки всесторонній і гармонійний розвиток особистості, але й максимальний розвиток здібностей людини, спрямування її до саморегуляції і самоосвіти.

Польські дослідники також розглядають школу як освітньо-виховну систему. Так польська дослідниця К. Халас зазначає, що під освітньо-виховною системою школи розуміється інтегрована внутрішня сукупність різноманітних сутностей, які включені в авторські програми, створені суб'єктами школи, в педагогічні дії, що взаємообумовлені між собою, організаційні методи і форми, які мають на меті забезпечити учням сприймання, розуміння і реалізацію цінностей, формування у них творчих позицій, знань і вмінь, а вчителям і батькам – можливість творчих педагогічних дій³³. Ефективність створеної освітньо-виховної системи школи К. Халас визначає на основі двох параметрів. Перший – це показник рівня навчання і виховання учнів, а саме: їх кількість, які успішно склали іспити і мають високі показники рівня вихованості, участь їх в предметних конкурсах і олімпіадах, індивідуальна активність, освітня спрямованість, рівень сформованості позитивних життєвих цінностей. І другий – кількість учителів, які розробляють і впроваджують авторські програми та кількість створених авторських класів. Авторськими класами можуть бути: екологічний, фольклорний, театральний, менеджерський, інформаційний, мовний, туристичний, спортивний, артистичний, клас громадських служб (пожежників, міліціонерів) та ін.

На основі системного, структурно-функціонального і синергетичного підходів ми розглядаємо освітню установу як цілісний сукупний суб'єкт освіти і виховання. Освітньо-виховна система характеризує власне педагогічний аспект функціонування навчального закладу відповідного рівня і профілю. Будь-яка така

³³ Халас Кристина Учебно-воспитательная система формирования индивидуальности в творческой сельской школе Польши: дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / АПН Украины, Институт педагогики. – К., 1996.- С.298.

система складається з наступних взаємопов'язаних компонентів: цілей навчально-виховної та розвиваючої діяльності; змісту цієї діяльності (фіксованої в навчальних планах, програмах, підручниках, навчальних посібниках, комп'ютерних навчальних програмах, інформаційних, телекомунікаційних засобах); методів навчання, виховання та розвитку учнів (процесуально розуміється технології освітньої діяльності); засобів, що використовуються в педагогічному процесі; організаційних форм, в яких освітня діяльність реалізується з тим чи іншим ефектом.

По типу зв'язків, які існують між елементами предмета, що є системою, можна розрізнити:

1. системні предмети, які мають таку залежність елементів, що видалення одного елемента руйнує всю систему;
2. системні предмети, в яких зміна одного елемента викликає зміну інших і всієї системи в цілому;
3. системні предмети, зв'язки між елементами яких такі, що забезпечують розвиток предмета як цілого³⁴.

Керуючись цим твердженням, освітньо-виховну систему навчального закладу можна представити як системний предмет, що відноситься до третьої групи об'єктів. Отже, **освітньо-виховна система** навчального закладу – це цілісне утворення, яке організується в процесі інтеграції основних компонентів освіти і виховання (мета, суб'єкти, їхня діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база, середовище), що сприяє розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, розвивального та виховуючого середовища загальноосвітнього закладу.

Структура освітньо-виховної системи. Проблема визначення структури освітньо-виховної системи до кінця не вирішена. Компоненти, що виділяються, різноманітні за характером і змістом. Для того, щоб дослідити структуру освітньо-виховної системи для початку проведемо аналіз виховної системи школи, яка є достатньо розроблена і обґрунтована.

Наведемо приклад найбільш узагальненої структури виховної системи школи: мета, заради якої вона створюється, діяльність і

³⁴ Садовский В.Н. Методологические проблемы исследования объектов, представляющих собой системы //Социология в СССР. Т.1. М., Изд-во Мысль, 1965. – С.184

спілкування, що забезпечують її реалізацію, відносини суб'єктів діяльності, основне середовище, керування, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему³⁵.

Українська дослідниця Г. Сорока наводить ще таку структуру: ціннісно-сміслове ядро (мета, принципи, зміст, методика), просторово-тимчасова структура (різні форми діяльності з учнями), координаційно-педагогічний компонент (функції, педагогічні технології, керування розвитком системи, система підвищення компетентності педагогів, батьків)³⁶.

Однак, наведені приклади структур виховної системи загальноосвітньої школи неповні і не відображають у повному об'ємі усіх сторін функціонування навчального закладу. У виділенні саме виховної системи навчального закладу (школи) свідомо робиться акцент на особливостях організації виховання, його специфіку, особливості. Поняття «освітньо-виховна система» є ширшим і відображає особливості цілісності і процесу навчання, і процесу виховання. На думку Л. І. Новікової, зміст поняття «виховна система» може бути різним в залежності від того, що розуміється під поняттям «виховання» і в чому полягає головне завдання навчального закладу. В залежності яку функцію формування особистості учня навчальний заклад визначає пріоритетною - такий характер системи (освітньої чи виховної) буде. Новікова Л. І. і її послідовники визначали саме поняття «виховної системи» керуючись таким підходом у визначенні функцій навчального закладу (школи). Вони визначали що в сучасних умовах (90-ті роки ХХ ст.) важливою функцією навчального закладу – виховання особистості, а освіта – як одна із сфер життєдіяльності учнів (головна), одна із умов реалізації цієї функції (основна). Методологічною основою такої позиції науковців є підхід Х. Й. Лийметса у розумінні процесу виховання, а саме: виховання – це ціленаправлене управління процесом розвитку особистості. Тоді логіка, за якою створюється виховна система полягає: її об'єкт – цілісна особистість, що включає блоки

³⁵ Новікова Л. И. Воспитательная система: исходные позиции // Советская педагогика. – 1991. – №11. – С. 61-64.

³⁶ Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків, 2002. – 128 с. – С.47-51.

цілей, сукупного суб'єкта діяльності, сукупності відношень, виховую чого середовища, управління. Цілі визначають її образ, контури, а через блок діяльності і спілкування забезпечується досягнення цілей.

Наша позиція дещо відрізняється. Протягом останніх років відбувається переосмислення основної мети та завдань, які стоять перед навчальними закладами середньої освіти. Сучасне життя показує, що вже виникає необхідність переходу до нового ідеалу і, відповідно, мети – максимального розвитку здібностей людини, до саморегуляції і самоосвіти. Постійне оновлення знань, ускладнення способів одержання інформації вимагає формування інноваційного мислення, інноваційної діяльності сучасної людини. Ця вимога часу ставить завдання перед вчителями рівноцінно реалізовувати як освітню так і виховну і розвивальну функції педагогічного процесу. Тому, можна сказати, що в школі створюються одночасно дві системи – освітня і виховна. Але, зрозуміло, що педагогічний процес цілісний і логічно створити одну, освітньо-виховну систему, функціонування якої забезпечить досягнення поставлених завдань. На основі підходів (системного, структурно-функціонального і синергетичного) ми розглядаємо освітню установу як цілісний сукупний суб'єкт освіти і виховання. Освітньо-виховна система характеризує власне педагогічний аспект функціонування навчального закладу відповідного рівня і профілю.

Найбільш узагальнена *структура освітньо-виховної системи* включає:

- *суб'єктно-середовищний* компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, що беруть участь у діяльності навчального закладу, середовище як підсистема і система);
- *ціннісно-орієнтаційний* компонент (цілі, цінності, принципи діяльності, перспективи);
- *комунікативний* компонент (відносини, внутрішні і зовнішні зв'язки);
- *функціонально-діяльнісний* компонент (системоутворюючі види діяльності, їх функції, напрямки, зміст форми і методи роботи, спілкування, функції, керування);
- *діагностико-результативний* компонент (критерії ефективності, оцінка й аналіз функціонування).

Функції освітньо-виховної системи. У сучасній освітньо-виховній системі школи реалізуються *інтегруюча, регулююча та розвиваюча* функції. *Інтегруюча* поєднує в одне ціле раніше розрізнені, неузгоджені виховні впливи. *Регулююча* функція спрямована на упорядкування педагогічних процесів, на управління ними. *Розвиваюча* функція забезпечує динаміку системи, яка характеризується, з одного боку, оптимізацією її функціонування, а з іншого – її оновленням, удосконаленням.

Освітньо-виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною у різних регіонах, навіть у двох сусідніх навчальних закладах.

Таким чином, дослідження сутності поняття освітньо-виховної системи, її ознак, структури на основі єдиних методологічних позицій дає можливість вивчати її особливості, варіативність, функціонування в різних соціальних інститутах, які займаються навчанням і вихованням; досліджувати загальне, властиве всім освітньо-виховним системам і одиничне – властиве конкретній освітньо-виховній системі навчального закладу.

2.2. Закономірності та принципи функціонування освітньо-виховних систем

Аналіз різних наукових підходів у тлумаченні сутності і структури педагогічної системи дає підстави стверджувати, що спільним є розуміння цього явища як сукупності особливо пов'язаних між собою людських, матеріально-технічних, інформаційних, нормативно-правових та інших компонентів навчально-виховного процесу і результатів освіти.

Як зазначають науковці Ю. О. Грицай, Я. І. Журецький школа, як система, складається із сукупності підсистем і володіє внутрішньою упорядкованістю³⁷. З позицій управління школою вчені виділяють навчально-виховну підсистему школи:

³⁷ Грицай Ю. О., Журецький Я. І. Теорія і практика управління сучасною школою. Навч.-метод. посібник. – Миколаїв: МДПУ, 2002. -256. - С.21

- зовнішні зв'язки школи,
- навчальна робота,
- позаурочна освітньо-виховна робота.

Кожному із указаних елементів не притаманна властивість навчально-виховної системи в цілому, тільки їх взаємозв'язок та взаємодія породжують інтегровані педагогічні можливості цілеспрямованого впливу на школяра. Тісний зв'язок із середовищем, який визначає зміст, методи навчально-виховного процесу, індивідуалізує напрямок, систему роботи.

Вітчизняними науковцями проводиться значна науково-дослідницька робота у напрямку розробки концепції сучасної моделі школи майбутнього. Зібраний достатній науково-методичний матеріал з означеного напрямку роботи.

Одним із прикладів можна назвати наукові розробки групи дослідників Інституту педагогіки АПН України³⁸. Ними розроблена інваріантна модель школи майбутнього, яка включає: *концептуальний компонент* (систематизовано концепцію і програму розвитку, проекти і плани розвитку школи), *управлінський компонент* (система прийняття і втілення стратегічних й тактичних рішень, які забезпечують оптимальне функціонування та цілеспрямований розвиток закладу, носить державно-громадський характер); *організаційний компонент* (структура навчального закладу, його функції та структурні підрозділи, які визначають і характеризують тип та модель школи); *освітній компонент* (освітня програма, навчальні плани та плани виховної роботи, навчальні програми, профільні та елективні курси, колективну творчу діяльність, позакласну і позашкільну роботу); *компонент соціального партнерства* (співпраця з державними, приватними, комерційними, громадськими організаціями, представниками батьківського активу та громадськості); *ресурсний компонент* (людські, технологічні, матеріально-технічні та фінансові ресурси). Ефективність розробки і впровадження варіативної моделі «Школи майбутнього» повинна визначатися на основі проведених

³⁸ Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти: Наук.-метод. посіб./ Мадзігон В. М., Ващенко Л. М., Даниленко Л. І. та ін., за ред. д.пед.н, проф.. В. М. Мадзігона. – К., 2010. – 144с.

процедур оцінювання³⁹. Науковці пропонують до їх складу включати контроль, оцінку, експертизу та моніторинг на всіх етапах розробки і впровадження моделі.

На основі вищезазначеного можемо стверджувати, що такий підхід до проблеми реформування школи як важливого і, в деякій мірі, основного соціального інституту у становленні і розвитку підростаючого покоління відображає основні сучасні тенденції у національній системі освіти і виховання. Адже зміст модернізації включає: концептуальність, альтернативність, варіативність, гуманістичний аспект, інформатизацію програмно-методичного і технологічного забезпечення. Все це вимагає удосконалення системи професійної кваліфікації і психолого-педагогічної підготовленості педагогів.

Модель школи і образ її випускника – є важливими орієнтирами для проектування всієї системи підготовки педагогічних працівників. Як зазначає американський науковець Г. Річардсон, людино центрична школа дуже відрізняється від звичайних шкіл: в ній панують інші відносини, інші методики і інший спосіб сприйняття і взаємодії з дітьми, в ній передбачається розвиток усвідомлення ролі викладання. Для всього цього необхідний час, який часто вимірюється роками.

Отже, школа однотипна за будовою, завжди рідкісна у своєму внутрішньому змісті, тобто має свої специфічні аспекти, визначені впливом середовища, суб'єктами (учні, вчителі, батьки). Ці особливості якраз і відображають сутнісну характеристику освітньо-виховної системи кожної школи.

Для перевірки істинності у виділенні особливостей розробки моделей освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів звернемося до зарубіжного досвіду. Так, у дисертаційному дослідженні М. О. Желуденко «Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини і України» розглядаються особливості створення та функціонування педагогічних систем навчальних закладів цих країн⁴⁰. Дослідниця на основі аналізу навчальних програм основної школи виділила провідні

³⁹ Там же, с.96

⁴⁰ Желуденко М. О. Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини і України: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Желуденко Марина Олександрівна. – К., 2006. – С.126-127

загальнолюдські (універсальні) цінності, які стали ядром педагогічних систем загальноосвітніх шкіл різних регіонів Німеччини. Серед основних вона виділила: відповідальність (Баден-Вюрттемберг), довіра, самостійність та індивідуалізм (Гамбург), людяність та толерантність (Нижня Саксонія); відповідальність у приватному, культурному, політичному та соціальному житті, критично-конструктивний саморозвиток, самоаналіз, аналіз цінностей і норм (Північний Рейн-Вестфалія); розвиток індивідуальних здібностей та інтересів, виховання свободи та толерантності у релігійному та суспільному житті (Саксонія); розвиток продуктивного та креативного мислення, соціальна активність, толерантність до інших народів (Саксонія-Ангальт); самостійність (Шлезвіг-Голштейнія); свобода, толерантність, відповідальне ставлення до навколишнього середовища та людей (Тюрингія).

Цей приклад підтверджує положення про варіативність як основну характеристику у створенні моделі освітньо-виховної системи як виду педагогічної системи загальноосвітнього закладу (у нашому випадку шкіл), яка відображає регіональні, соціальні, національні, етнічні, культурні та ін. особливості конкретного навчального закладу.

Педагогічна система це цілісний організм, якому притаманні процеси становлення, рух, розвиток, занепад та ін.. Це можна виразити у відповідних законах і закономірностях.

Враховуючи це положення у нашому дослідженні ми спробуємо виділити і охарактеризувати закономірності освітньо-виховної системи як виду педагогічної системи (її модифікації), спираючись на сучасні науково-педагогічні розробки.

Перша закономірність – *кожна освітньо-виховна система має провідну внутрішню мету, в якій виражаються причинно-наслідкові зв'язки, що визначають напрямок розвитку і забезпечують цілісність, стійкість елементів і структури.* Такою метою виступає концептуальна модель розвитку навчального закладу, основою якої є системо утворюючий фактор – діяльність, модель випускника і т.п. Ця закономірність відображає соціально-педагогічний рівень управління і керівництва освітньо-виховною системою навчального закладу.

Останні десятиліття показали, що процеси реформування шкільної освіти відображають дію цієї закономірності: від поодиноких прикладів організації освітньо-виховних систем на основі виділення програми або концепції розвитку з поступовим поширенням і набуттям масовості. Так, наприклад, створення концепції удосконалення національної школи як основоположного закладу становлення особистості у різні роки: Школа розвитку (1992), Школа мислення (1993), Школа розуміння (1994), Школа віри (1995), Школа здібностей (1996), Школа духовності (1997), Школа життєвої само творчості (1997). Нині ця проблема знайшла відображення в основних стратегічних завданнях вітчизняних науковців, практиків, і державних структур із залученням громадськості та органів місцевого самоврядування. Так, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.2007 №1071 (1071-2007-п) було затверджено Концепцію державної цільової соціальної програми «Школа майбутнього» на 2007-2010 рр. Мета якої: розроблення варіативних й альтернативних моделей освітнього середовища, що враховуватимуть інноваційний характер освіти й будуть відповідати запитам особистості, потребам соціально орієнтованої ринкової економіки, потребам інтеграції національної системи освіти в європейський і світовий освітні простори; створення в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Кіровоградській, Тернопільській, Херсонській областях та в місті Києві сучасних за технологічним рівнем, навчально-методичним та інформаційним забезпеченням, кадровим потенціалом загальноосвітніх навчальних закладів як осередків інноваційних освітніх територій. Розроблення та апробація демократично спрямованих механізмів управління, оптимізації, прогнозування освітніх процесів; перехід від фінансування до економіки освіти⁴¹.

Як зазначається у представленій Міністром освіти і науки України Л. Гриневич концепції нової української школи, головним завданням педагогів має бути розкриття здібностей кожного учня, виховання порядної і патріотичної людини, особистості, готової до життя у високотехнологічному світі. Шкільна освіта повинна

⁴¹ Школа майбутнього / упор. Н. А. Мурашко. – К.: Шк. світ, 2011. – 128. с – (Бібліотека «Шкільного світу»). – С.11-17

будуватися так, щоб випускники могли самостійно ставити і досягати серйозних цілей, вміло реагувати на різні життєві ситуації.

Отже, вимоги часу ставлять на сучасному етапі перед кожним педагогічним колективом загальноосвітнього закладу завдання розробляти свою унікальну модель освітньо-виховної системи і впроваджувати її для досягнення основної мети – створення умов для розвитку підростаючої особистості.

Друга закономірність – всі компоненти знаходяться в такій нерозривній єдності, що коли посилюється чи послаблюється один із них, то це суттєво відображається на освітньо-виховній системі в цілому. Зазначимо, що ця закономірність характеризує базову основу існування системи як такої і відображає організаційно-педагогічний рівень управління. На цей процес впливають різноманітні фактори, але незмінними є особливості школи як навчального закладу, які детермінують процеси управління і керівництва, створення конкретної освітньо-виховної системи. Серед найбільш значимих вчені виділяють:

1) керівництво школи управляє діяльністю вчителів та учнів, які також є активними учасниками педагогічного процесу та суттєво впливають на його організацію, протікання та результати;

2) багаторівневість цілей управління в школі: від глобальних цілей навчально-виховного процесу до конкретної мети навчання і виховання кожного учня;

3) успіх функціонування сучасної школи, як складного організму визначається якістю організації урочної та позаурочної діяльності, діями учнівського, батьківського і педагогічного колективу, рівнем їх взаємодії, рівнем матеріально-технічної бази школи;

4) навчально-виховний процес організовується протягом цілого дня і вимагає раціональної організації у часі й просторі (рівномірно, ритмічно, з відповідною працездатністю вчителів та учнів, без шкідливого впливу на їх здоров'я);

5) школа як складний організм тісно пов'язана з іншими соціальними інститутами виховання (освітніми, суспільними організаціями та закладами). Необхідна їх координація та регулювання діяльності з метою досягнення максимально

можливих результатів навчання і виховання підростаючого покоління⁴².

Третя закономірність – освітньо-виховна система є відкритою і її функціонування і розвиток неможливий без впливу різнорівневого соціального середовища (мікро, макро). Ця закономірність пояснює особливості професійної діяльності вчителів, дорослих у взаємодії і співпраці з учнями, спрямованої на розвиток і корекцію відносин у дитячому колективі, сприянні саморозвитку кожного учня, що характеризує психолого-педагогічний рівень керівництва і управління в системі.

Визначені закономірності виражаються через сукупність принципів, що характеризують освітньо-виховну систему як відкриту, соціальну, динамічну систему в цілому. Серед основних можна виділити: принцип зворотного зв'язку, адаптації до умов оточуючого середовища, самоуправління і самоорганізації, варіативності та ін.

Принцип зворотного зв'язку передбачає постійний контроль і оцінку відповідності створеної моделі освітньо-виховної системи вимогам чинної нормативно-правової бази у системі освіти і виховання, меті і завданням національного виховання, запитам педагогічної практики, потребам педагогічного, учнівського та батьківського колективів; встановлення і оцінку реальних здобутків і прорахунків практичної реалізації моделі, результативність її функціонування.

Принцип адаптації освітньо-виховної системи до умов оточуючого середовища реалізується через вибір і створення ідеальної моделі освітньо-виховної системи з відсутністю значних внутрішніх суперечностей, з урахуванням особливостей освітнього середовища на мікро і макро рівнях, забезпечення ефективності її функціонування та можливості оперативного і конструктивного коригування відповідно до реальних соціально-економічних умов освітньої діяльності школи, які постійно змінюються

Принцип самоуправління і самоорганізації освітньо-виховної системи пояснюється сутнісною характеристикою цього явища, яка відтворює певні динамічні характеристики, тобто особливості функціонування, поведінку і взаємодію частин системи. Як

⁴² Грицай Ю. О., Журецький Я. І. Теорія і практика управління сучасною школою. Навч.-метод. посібник. – Миколаїв: МДПУ, 2002. – 256. – С.9

наголошує Л. Ф. Спирін, педагогічна система - «само розвиваюча система і являє собою унікальну єдність матеріальної (фізичної) і нематеріальної (духовної) сутностей»⁴³. Відповідно для функціонування освітньо-виховної системи необхідна наявність структурних і функціональних компонентів, а також постійний зв'язок і взаємозв'язок між ними у вигляді управління та керівництва, співробітництва. В кожній освітньо-виховній системі існують протиріччя між потребами суспільства і наявними можливостями їх реалізації; протиріччя між функціями системи і різносторонніми потребами та інтересами само розвиваючих особистостей (педагогів, учнів, батьків, представників громадськості). У процесі вирішенні цих протиріч і відбувається саморозвиток і самоорганізація освітньо-виховної системи.

Принцип варіативності передбачає тенденції до зміни досягнутого для його доцільного покращення та вдосконалення, це характеризує і різноманітність і своєрідність структури кожної освітньо-виховної системи (горизонтальний рівень) і різноманітність умов її існування відповідно особливостей навчального закладу, його специфіки, освітніх та регіональних характеристик (вертикальний рівень). Відповідно кожний навчальний заклад намагається створити освітньо-виховну систему керуючись положенням варіативності з метою досягнення загальної мети – формування і розвиток повноцінної різносторонньої гармонійно розвиненої особистості. Всі виділені принципи взаємопов'язані між собою і доповнюють один одного.

Як вже зазначалося, загальноосвітній заклад є складною динамічною системою, в якій виділяються три головних взаємопов'язані аспекти: структурний (передбачає наявність необхідних складових освітньо-виховної системи закладу, що характеризує її цілісність, єдність), функціональний (забезпечує взаємодію різних підсистем, які складають єдине ціле, особливості зв'язків й функціонування) та інформаційний (реалізує можливості системи, її розвиток; взаємодію з оточуючим середовищем). Ці аспекти взаємопов'язані і взаємозалежні. Їх реалізація

⁴³ Спирин Л.Ф. Сущность педагогических систем: к теории и методологии вопроса /Л.Ф. Сирин – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://vestnik.yvspu.org/releases/novosti_i_problemy/6_2/.

безпосередньо залежить від розуміння педагогічним колективом і колективом батьків значимості основної мети формування особистості школяра і важливості її реалізації в умовах конкретного навчального закладу. Багато в чому успішність досягнення поставленої мети залежить від єдності адміністративного, педагогічного, сімейного і громадського впливу.

Прозорість, активність, творчість, громадянська позиція, координація та гармонізація впливів – ось неповний перелік необхідних принципів, які забезпечують ефективну співпрацю різних структур освітньо-виховної системи. Для успішного функціонування необхідна також підтримка з боку науково-методичних органів системи освіти, центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій у сфері розвитку та підтримки освіти у регіонах.

Отже, аналіз сутності та закономірностей функціонування освітньо-виховних систем необхідне для розширення науково-методичної обізнаності педагога у керівництві, оптимізації та перетворенні своєї професійної діяльності, допоможе йому у формуванні компетентності знаходити оптимальні, педагогічно доцільні варіанти вирішення практичних проблем в умовах конкретного навчально-виховного закладу.

3. Особливості функціонування різних освітньо-виховних систем закладів середньої освіти

Мета: ознайомити студентів із типологією освітньо-виховних систем, їх характеристикою та особливостями функціонування.

Професійна спрямованість: формувати у студентів усвідомлення специфіки функціонування різних освітньо-виховних систем; розвиток мотивації до формування педагогічно спеціалізованої компетентності здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем у процесі навчання у ВНЗ, усвідомлення важливості вибору власної професійної стратегії, самореалізації власних творчих проєктів в умовах різних освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів.

Матеріали та обладнання: структурно-логічна схема, дидактичні матеріали, презентації.

Форма проведення: проблемна бесіда, доповіді студентів, обговорення, робота у малих групах.

Основні поняття теми: типологія освітньо-виховних систем, загальноосвітні заклади нового типу.

План

1. Типологія сучасних освітньо-виховних систем.
2. Сучасні заклади нового типу. Проект «Школа майбутнього».
3. Характеристика освітньо-виховних систем різних загальноосвітніх навчальних закладів.

Рекомендовані джерела та література

1. Варіативні моделі розвитку сільських загальноосвітніх навчальних закладів: наук-метод. посіб. / за заг. ред. В. В. Мелешко. – К.: Пед. думка, 2011. – 160с.
2. Воспитательная система школы. – М., 1991. – 145 с.
3. Грицай Ю. О., Журецький Я. І. Теорія і практика управління сучасною школою. Навч.-метод. посібник. – Миколаїв: МДПУ, 2002. -256.
4. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків, 2002. – 128 с.
5. Школа майбутнього / упор. Н. А. Мурашко. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
6. Школа майбутнього як інноваційний заклад освіти: Наук.-метод.посіб./ Мадзігон В. М., Ващенко А. М., Даниленко А. І. та ін., за ред. д.пед.н, проф.. В. М. Мадзігона. – К., 2010. – 144с.

Питання для самоперевірки та самоконтролю засвоєння знань

1. Проаналізуйте основні підходи до класифікації освітньо-виховних систем.
2. Розкрийте сутність типології освітньо-виховних систем.
3. Охарактеризуйте проект «Школа майбутнього».
4. Вкажіть які відмінні та спільні риси в типології освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів нового типу.

3.1 Типологія сучасних освітньо-виховних систем

Типологія освітньо-виховних систем передбачає розподіл всієї сукупності їх на типи (класи) за різними ознаками. При цьому ми будемо керуватися положеннями В. Садовського про рівні опису системи, зокрема:

- з точки зору притаманних їй зовнішніх цілісних властивостей;
- з точки зору її внутрішньої будови і «внеску» її компонентів у формування цілісності системи;
- з точки зору розуміння даної системи як підсистеми більш широкої системи⁴⁴.

Залежно від мети, завдань дослідження можна вибрати різні принципи класифікації. Існують такі принципи класифікації: або за ознакою предметності, або за ознакою категорійності. Класифікація за ознакою предметності передбачає виділення основних видів конкретних систем, які існують у природі, суспільстві з урахуванням виду відображуваного об'єкта, або з урахуванням виду наукового напрямку, що застосовується для моделювання. За ознакою категорійності системи поділяються за загальними характеристиками, притаманними різним системам незалежно від їх матеріального втілення.

Кожна система існує у конкретному оточуючому середовищі. Середовище частково обумовлює існування системи. Освітньо-виховне середовище навчального закладу сприяє формуванню особистісних якостей школярів, життєвої компетентності, досвіду, креативності, відповідальності, способів і стратегій життєдіяльності. Воно сприяє розширенню уявлення дитини про себе та ступінь включення її до соціуму, дає змогу змінити межі взаємозв'язку особистої індивідуальності з її оточенням. Дуже важливо, щоб освітньо-виховна система школи забезпечувала реалізацію особистісного підходу до навчання і виховання кожного учня, уважне ставлення до унікальності і своєрідності кожного учня; забезпечувалася у системі роботи школи організація життєдіяльності учнів як основи навчально-виховного процесу (навчально-виховний процес розглядається як процес життєтворчості учнів відповідно до їх вікових потреб,

⁴⁴ Садовский В.Н. Основание общей теории системы : логико-методический анализ / В.Н.Садовский . – М. : Наука, 1974. – 270 с. – С.24

психофізичних особливостей, сенситивних періодів розвитку кожної дитини); стимуляцію творчої активності кожного учня; гуманізацію міжособистісних стосунків; інтеграцію в соціокультурне середовище.

Особливо важливого значення середовища в організації навчально-виховного процесу школи надавав А.С. Макаренко. Він виділяв головним завданням педагога в процесі соціалізації підростаючого покоління врахування системи діючих соціальних факторів і забезпечення педагогічно доцільної організації відношень у взаємодії вихованця з середовищем. Він визначав школу як важливий соціалізуючий чинник розвитку дитини, який повинен узгоджуватись з іншими.

Видатний педагог В.О. Сухомлинський також відзначав важливість створення комфортного і творчого освітньо-виховного середовища школи, яке б сприяло саморозвитку та вдосконаленню особистості школяра. У своїх працях педагог зазначав про важливість роботи педагогічного колективу в цьому напрямку. Аналізуючи досвід роботи Павлиської школи, з позицій сьогоднішньої педагогічної науки, можна говорити про те, що відомий педагог реалізував на практиці модель школи як освітнього, виховуючого соціально-культурного центру в сільській громаді.

На сучасному етапі категорію «освітньо-виховне середовище» вивчали Л.Буєва, Ю.Мануйлов, Л.Новикова, К.Приходченко, Н.Селиванова, Є.Степанов, І.Якиманська та ін.

Ці дослідження здійснюються відповідно аналізу різних аспектів проблеми становлення, функціонування та розвитку освітньо-виховної системи школи. Основні фактори, що впливають на формування школи як організаційної структури:

- 1) технологія;
- 2) розміри організації;
- 3) середовище;
- 4) стратегія.

Розглядаючи середовище як структурний об'єкт, що характеризує певний вид освітньо-виховної системи школи, можна виділити такі його характеристики:

✓ складність (кількість складових, що впливають на функціонування організації та інтенсивність взаємодії між ними);

✓ динамічність (кількість змін середовища в одиницю часу та подібністю змін);

✓ невизначеність середовища (кількість інформації про компоненти та зміни в середовищі, її якість та визначеність).

Виділення складових сприяє більш глибокому їх вивченню та розробці необхідних педагогічних технологій розв'язання складних проблем розвитку особистості і шкільного колективу в цілому. Спрямованість педагогічної діяльності на розв'язання цих завдань повинна носити творчий характер.

Творче освітньо-виховне середовище є відносно цілісною частиною реальної взаємодії педагогів, батьків, учнів, соціуму, яка виражає спільний творчий пошук шляхів нівелювання дії негативних чинників розвитку школяра, оптимізації його зростання як носія кращого духовного досвіду людства. Основними завданнями при цьому є надання допомоги учню набутти життєво необхідних знань та вмінь: приймати рішення, застосовувати нові сучасні інформаційні технології, бути мобільним, здатним успішно адаптуватися до складних постійно змінюючих умов реального світу.

Так у своєму дослідженні педагогічних умов формування творчого освітньо-виховного середовища в загальноосвітніх навчальних закладах гуманітарного профілю К. Приходченко зазначає, що таке середовище є структуроутворюючим компонентом змісту навчально-виховного процесу закладу⁴⁵. Воно сприяє забезпеченню сталості життєдіяльності учня за допомогою освіти, перетворюючої та творчої діяльності, його знань, світогляду, мислення; емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, яке ґрунтується на гармонійній взаємозалежності існування всіх його складових і т.п. Можна стверджувати, що середовище є невід'ємною і суттєвою частиною існування системи, і характеризується певними рисами, що визначають особливості системи. Для прикладу наведемо визначені риси творчого освітньо-виховного середовища навчального закладу (К. Приходченко.): культуроцентричність, аксіологічність, поліваріантність, діалогічність, емоційність, толерантність.

⁴⁵ Приходченко К. І. Середовищний підхід до навчання та виховання молоді / К. Приходченко // Шлях освіти. – 2010. – №4. – С.22-27. – С.17-18

Як вже нами з'ясовано, що скільки шкіл, стільки може бути і різних систем. М.Воропаєв розглядає виховну систему навчального закладу як особливу педагогічну реальність, яка є достатньо стійкою складовою соціальної реальності, як результат інтерференції й узгодженості суб'єктивних педагогічних реалій педагогів і учнів, що підтримуються особливою системою діяльності й відносин виховної системи. За визначенням науковця, виховна система навчального закладу є складним соціо-психолого- педагогічним утворенням, ядром якого виступає педагогічна реальність⁴⁶.

Педагогічна реальність характеризується такими параметрами:

- ціннісною характеристикою домінуючого в педагогічній реальності уявлення про людину, що визначає певний тип співвідношення значущості якостей особистості як суб'єкта із значущістю інших соціальних і професійних норм і цінностей;
- ступенем цілісності реальності, яка характеризується однорідністю інтерсуб'єктної реальності, взаємодоповнюваності суб'єктивних реалій учнів і педагогів;
- просторовим параметром, що характеризує взаємовідношення соціального простору педагогічної реальності й фізичного простору (техногенного, предметного, інформаційного);
- часовим виміром педагогічної реальності (її орієнтація на минуле, майбутнє і теперішнє).

Основою для розробки типології дослідник визначив параметр цінності, який може мати три значення: гуманістичне, нормативне й антигуманістичне. Гуманістичне значення параметра передбачає визнання людини найвищою цінністю і свідомим суб'єктом своїх дій. Нормативне значення параметра характеризується тим, що особистість сприймається в основному як об'єкт впливу у відповідності з визначеним зразком. Цей зразок може бути як прийнята мета або соціальний запит та ін.. Антигуманізм пов'язаний із визначенням цінності людської

⁴⁶ Воропаєв М. В. Теоретические основы построения типологии воспитательных систем /М. В. Воропаев //Автореф. дис. докт. пед. наук, 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Москва, 2003. – 40с. –С.14

особистості але в якості об'єкта тиску, придушення, підпорядкування суб'єктивним авторитарним поглядам, ідеалам.

Відповідно визначених значень параметра цінності М. Воропаєв виділяє такі типи виховних систем: гуманістичні, авторитарні, нормативно-гуманістичні, й фрагментарні. Варто відмітити, що автор вказує на те, що антигуманістичні виховні системи в межах навчальних закладів сучасної системи освіти як соціального інституту існувати не можуть. Ми також вважаємо, що сучасний рівень вітчизняного суспільства унеможлиблює функціонування антигуманних виховних систем навчальних закладів.

М. Воропаєв акцентує увагу на тому, що в гуманістичних виховних системах на різних рівнях (раціональному й емоційно-афективному) переважає ставлення до особистості як до найвищої цінності, й професійна педагогічна рефлексія визначається високим ступенем адекватності, форми організації виховної діяльності застосовуються відповідно до постійно змінних реалій виховної системи. Відповідно в авторитарних виховних системах до особистості ставляться як до об'єкта виконання соціального замовлення, хоча в них можуть існувати гуманістичні компоненти, що відображається в педагогічній рефлексії. У нормативно-гуманістичних виховних системах панівний тип цінностей є проміжним між гуманістичною й авторитарною виховними системами, і для них характерним є деяка розбіжність між раціональною й емоційно-афективною складовою педагогічної реальності, певний консерватизм у виборі форм виховної роботи. І в фрагментарних виховних системах, на думку науковця, існують дві й більше груп суб'єктів педагогічної реальності, які організаційно і психологічно відрізняються за визначеними значеннями ціннісного параметра, також спостерігається розбіжність у раціональній і емоційно-афективній складовій педагогічної реальності й такий тип є несприятливим для розвитку особистості школярів і педагогів, і в майбутньому може призвести до глибокої кризи виховної системи навчального закладу.

Подана типологія є певною мірою обмежена, так як, за висновками автора, у всіх типах виховних систем у структурі педагогічної реальності виділяються два фрагмента: навчальний і позанавчальний, які мають значну специфіку когнітивного й

емоційного наповнення відносин, пов'язаних з навчанням і освітою. Це потребує додаткового дослідження й аналізу. З огляду на це, ми вважаємо, що типологія освітньо-виховних систем повинна базуватися на параметрах, які більш повно і всесторонньо охоплюють навчально-виховний процес.

Необхідно відмітити, що єдиного підходу до визначення типології освітньо-виховних систем навчальних закладів немає. При розробці типології ми керувалися наступною логікою.

Наявність загальних ознак дає можливість виділити найбільш розповсюджений тип моделей освітньо-виховних систем, а на основі наявності часткових характеристик системи – її вид, тобто розроблена типологія має включати два рівні – *тип і вид*. Відмітимо також, що типологія освітньо-виховних систем відзначається варіативними характеристиками, які відображають особливості педагогічного процесу в навчальному закладі, його індивідуальність. До таких варіативних характеристик відносимо загальні й часткові. Загальні відображають якість інформаційно-комунікативної взаємодії, що зумовлена рівнем сформованості педагогічної свідомості колективу вчителів, вихователів, дорослих. Часткові характеристики виражають якість педагогічного процесу, що є показником реалізації освітньо-виховної системи навчального закладу, доцільністю інтегрованої системоутворюючої діяльності, рівнем педагогічної культури педагогічного колективу, проявом активності й творчості педагогів, дорослих, учнів та ін.

У результаті теоретичного аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень, де розглядалися різні типології освітніх, виховних систем та вивчення практичного досвіду функціонування освітньо-виховних систем загальноосвітніх шкіл Житомирської, Київської, Вінницької областей з'ясовано, що найбільш доцільними у визначенні типології освітньо-виховних систем є такі *параметри*: *ціннісно-мотиваційний*, який визначає образ випускника школи, наділеного необхідними рисами, якостями особистості, набутими ключовими компетентностями і носить характер атрактивності, тобто орієнтації на досягнення кінцевого стану, цілі; *цілісності*, що виражає особливості функціонування освітньо-виховної системи як окремого організму з притаманними йому структурою та різноманітними технологіями діяльності, що спрямовуються на досягнення поставленої мети і

характеризується властивостями системності, ієрархічності, підпорядкованості та взаємодії з оточуючим середовищем; *фрактальності* та *варіативності* – як вияв у кожній системі необхідних подібних для всіх освітньо-виховних систем елементів, єдиних функціональних і структурних принципів її існування (наприклад гуманістичний принцип), що виражає властивість інваріантності та наявність властивого лише їй – особливостей організації, врахування специфіки середовища, у якому знаходиться навчальний заклад, творчого потенціалу учасників освітнього процесу (педагогів, учнів, батьків) як вияв інваріантної характеристики системи; *саморозвитку* як важливого процесу самоорганізації й самодетермінації освітньо-виховної системи за рахунок перебудови існуючих і утворення нових зв'язків між елементами системи, завдяки її відкритості й нелінійності, які є передумовою процесу самоорганізації й впливають із здатності обмінюватися із середовищем енергією, речовиною, інформацією та переходити з одного стану в інший, тобто забезпечувати властивість варіативності.

Розглянемо виділені параметри більш детально.

Ціннісно-мотиваційний параметр характеризує побудову освітньо-виховної системи з урахуванням вимог сучасності до загальноосвітнього навчального закладу (школи) як важливого соціального інституту суспільства, в якому здійснюється навчання і виховання всіх громадян України – майбутніх активних працівників різних галузей виробництва, здатних приймати самостійні рішення, брати на себе відповідальність, здійснювати свідомий життєвий вибір, забезпечувати розвиток суспільства. Відповідно до цього на школу як навчальний заклад майбутнього покладаються важливі завдання:

- забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії для кожної особистості дитячо-дорослої співдружності;
- розвиток гнучкої освітньої системи школи та її адаптація до багатоманітності соціальних ситуацій;
- збагачення спектра основних і додаткових навчальних програм, педагогічних технологій і засобів навчання;
- розробка та реалізація соціальних проектів розвитку соціально-культурного середовища за участю учнівського, педагогічного колективу школи та громадськості;

- підготовка педагогічних кадрів до реалізації всіх складових Школи майбутнього;
- науково-методичне забезпечення розвитку школи;
- модернізація матеріально-технічної бази навчального закладу.

Основою для виконання покладених на школу завдань як правило педагогічний колектив вибирає модель випускника – орієнтир досягнення поставлених завдань, зразок очікуваних результатів. Це може бути «Людина Світу», яка усвідомлює себе громадянином України та визнає цінність цієї приналежності; здатна до навчальної діяльності, здатна до самостійної творчості, до самовизначення в різних культурних і державно-політичних формах, толерантна; здатна до комунікації та взаємодії, здатна до саморегуляції та відповідає за свої вчинки. Або модель випускника, яка вміщує: сформованість громадської позиції, рівень соціальної зрілості; здатність творити, бути вільною, духовно зрілою, фізично досконалою особистістю; готовність до трудової діяльності, до відповідальності за свої дії, за долю України, її народу, людства; постійне прагнення до самовиховання та самореалізації, високий навчальний рейтинг випускника (Чуднівська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Житомирської області); або концепція «Життєтворчі компетенції особистості», яка виражається через модулі: життєпізнання, життєпередбачення, життєсамовизначення, життєздійснення, життєвдосконалення, життєорганізація (Житомирська міська гуманітарна гімназія №23 ім. М.Й.Очерета) та ін.

Другий важливий параметр, який визначає особливості існування тієї чи іншої освітньо-виховної системи й основу для віднесення до того чи іншого типу і виду – це параметр *цілісності*. Він виявляє рівень наявності в ній необхідних компонентів, елементів, які відтворюють певну внутрішню єдність об'єкта, його завершеність.

Велике значення у створенні освітньо-виховної системи, її цілісності має усвідомлення педагогами сутності, складових та особливостей функціонування освітньо-виховних систем школи. Важливо щоб практикуючі педагоги-предметники і керівники підрозділів (заступники директорів з навчально-виховної роботи) розуміли сутність, особливості існування (наявність необхідних

складових, визначення системо утворюючих зв'язків, діяльності та ін..) освітньо-виховних систем і враховують це безпосередньо у професійній діяльності.

Результати проведеного опитування серед вчителів та аналіз отриманих відповідей показали, що більшість педагогів (83%) відмічають необхідність існування таких суттєвих для освітньо-виховної системи компонентів як мета та завдання діяльності; учасники навчально-виховного процесу (вчителі, учні, батьки), матеріальні ресурси. Однак не звертають увагу або не вважають суттєвими для структури освітньо-виховної системи школи (31% опитаних) такі компоненти як технології навчально-виховної діяльності, розвивальне творче середовище. І дуже мала кількість учителів (18%) вважає істотним компонентом структури освітньо-виховної системи засоби взаємодії учасників освітньо-виховного процесу закладу, громадськість (суб'єкти громадського самоуправління, шефи, позашкільні заклади та ін.)⁴⁷.

Можна зробити висновок, що опитувані розуміють сутність освітньо-виховної системи школи переважно як сукупність компонентів, які забезпечують виконання професійних завдань і не відображають своєрідність, специфіку окремо взятої системи. Нагадаємо, що у визначенні цього поняття, на основі окреслених наукових підходів (системного, структурно-функціонального, синергетичного, аксіологічного, цивілізаційно-середовищного), відображено цілісність існування освітньо-виховної системи як системного об'єкта. Без урахування такої базової характеристики неможливо об'єктивно вивчати це педагогічне явище.

Таким чином, існує певна проблема в тому, що педагоги не враховують при вивченні й дослідженні різних освітньо-виховних систем важливого параметра цілісності, який відтворює їх базові об'єктивні характеристики як системного об'єкта. Вирішення цієї проблеми потребує внесення в професійну підготовку майбутніх педагогів необхідних змін та інновацій.

⁴⁷ Ковальчук В.А. Проблема розробки типології освітньо-виховних систем // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. Наук.-практ. конференції (м.Житомир, 22-23 травня 2014 року) / За ред.. О.А.Дубасенюк, В.А.Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім.. І.Франка, 2014. – 412 с. – С.151-161

Третій важливий параметр, що визначає існування різних освітньо-виховних систем, є параметр *фрактальності* та *варіативності*. Не будемо повторюватися, але тільки наголосимо, що освітньо-виховній системі як педагогічному системному об'єкту притаманні структурно-функціональні компоненти і зв'язки та відповідні їм властивості ієрархії, цілісності, підпорядкованості й т.д. Проте зауважимо, що проведене нами вивчення освітньо-виховних систем шкіл зазначених областей дало можливість встановити певні спільні для всіх систем риси.

Така особливість, а також дослідження наукових розробок учених у галузі системології стали підґрунтям у визначенні цього важливого параметра. Зокрема, при аналізі освітньо-виховних систем ми виявили, що спільними структурними компонентами є:

суб'єктно-середовищний компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, що беруть участь у діяльності навчального закладу, середовище як підсистема і система);

- ціннісно-орієнтаційний компонент (цілі, цінності, принципи діяльності, перспективи);

- функціонально-діяльнісний компонент (системоутворюючі види діяльності, їх функції, напрямки, зміст форми і методи роботи, спілкування, функції, керування);

- діагностико-результативний компонент (критерії ефективності, оцінка й аналіз функціонування).

Проте аналіз показав, що не всі освітньо-виховні системи відображають виділені компоненти. Частіше всього мало або частково відображаються взаємозв'язки і впливи виховної й освітньої структур системи. Спостерігається тенденція структурування і широке висвітлення виховної системи навчального закладу (напрямів, технологій, опис різних форм і методів діяльності і т.п.), представлення освітньої підсистеми через здобутки учнів у різних конкурсах, олімпіадах, змаганнях – а поза увагою залишається розуміння цілісності формування особистості, всесторонній і гармонійний розвиток школяра через одночасний вплив на всі сфери – інтелектуальну, духовну, фізичну.

Четвертим параметром виділення варіативності освітньо-виховних систем є параметр *саморозвитку*. Як ми попередньо вже зазначали, для освітньо-виховної системи у процесі її

існування характерним є виникнення протиріч, що є основою для реформування та змін, створення нових форм, бо, як і всі соціальні системи, вона підпорядковується всезагальному принципу саморозвитку (за Г.Гегелем, протиріччя – основа будь-якого руху як саморуху). Доведено, що розвиток і саморозвиток детермінуються соціально-економічними чинниками, психофізіологічним потенціалом людини, цілеспрямованістю і, в першу чергу, характером та змістом праці. Професійно-трудова, матеріальна, соціально-статусна й духовна потреби визначають і зумовлюють саморозвиток особистості. Зміст саморозвитку є цілісним комплексом процесів і засобів поступу особистості, задоволенням її пізнавальних і духовних потреб, розкриттям і вдосконаленням природних задатків та здібностей.

Основою саморозвитку є самовизначення особистості, яке характеризує широкий діапазон діяльності: від прийняття індивідом життєво важливих рішень до одноактних самотійних учинків. Необхідно враховувати також ставлення особистості: до себе, до інших, до діяльності, до навколишнього світу. Враховуючи ці положення, педагоги при моделюванні та розробці освітньо-виховної системи навчального закладу мають визначати необхідні види діяльності, форми і методи, які сприятимуть розвитку і саморозвитку особистості підростаючого покоління.

На основі виділених параметрів можна узагальнено подати таку типологію освітньо-виховних систем. (Дивись таблицю 1.)

Зауважимо, що розроблена типологія освітньо-виховних систем не є остаточно завершеною. Подальший розвиток і реформування системи освіти і виховання на різних рівнях ставить нові завдання перед педагогами, науковцями і, відповідно, дослідницька робота з її удосконалення буде продовжуватися. Відмітимо, що в розробці типології освітньо-виховних систем відображені традиційні й інноваційні парадигми формування особистості, варіативність навчально-виховної практики середніх навчальних закладів, їх освітньо-виховного середовища; особливості державного, регіонального, місцевого аспекту в розвитку закладу, тенденції сучасного соціального розвитку.

Таблиця 1.

**Типологія сучасних освітньо-виховних систем
закладів середньої освіти**

Критерії поділу	Тип освітньо-виховної системи	Вид освітньо-виховної системи
Територіально-географічна ознака	Регіональні	Сільські
		Міські
		Районні
		Обласні
Структурність	Повні	Система навчального закладу
		Система відповідного ступеня загальноосвітнього закладу (початкової школи, основної, старшої)
	Часткові (система підрозділу навчального закладу)	Система гуртка
		Система секції
		Система класу
Домінантність функціонування	Переважання одного із компонентів педагогічного процесу	освітоцентрична
		соціоцентрична
		виховноцентрична
Профільність навчального закладу	Поглиблене вивчення навчальних предметів	Гуманітарно орієнтована
		Природничо-екологічно орієнтована
		Фізико-математично орієнтована
		Фізкультурно-оздоровчо орієнтована
		Художньо-естетично орієнтована
	Тип навчального закладу	Освітньо-виховна система ліцею
		Освітньо-виховна система колегіуму
		Освітньо-виховна система гімназії
		Освітньо-виховна система школи

		Освітньо-виховна система школи-інтернату
Концептуальність системи	Авторські (освітньо-виховна система, створена за ідеями видатного педагога (минулого або сучасності))	Освітньо-виховна система Вальфдорської школи
		Освітньо-виховна система школи Монтесорі
		Освітньо-виховна система школи О.Захаренка та ін
	Парадигмально орієнтовані	Система школи життєтворчості
		Система школи повного дня
		Система школи розвитку
		Система школи-родини та ін
	Провідний чинник – системоутворююча діяльність, умови середовища та ін.	Освітньо-виховна система – в основі краєзнавчо-пошукова діяльність
		Освітньо-виховна система – в основі еколого-натуралістична діяльність
		Освітньо-виховна система – в основі розвиток обдарованості дитини й ін.

3.2 Характеристика різних освітньо-виховних систем

Кожна освітньо-виховна система має свої особливості і відзначається притаманною їй своєрідністю. Одним із факторів своєрідності є тип навчального закладу. До загальноосвітніх навчальних закладів належать:

- школа I-III ступенів;
- спеціалізована школа (школа-інтернат) I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
- гімназія (гімназія-інтернат) - навчальний заклад II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
- колегіум (колегіум-інтернат) - навчальний заклад II-III ступенів філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілю;
- ліцей (ліцей-інтернат) - навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням та допрофесійною підготовкою (може надавати освітні послуги II ступеня, починаючи з 8 класу);
- школа-інтернат I-III ступенів - навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;
- спеціальна школа (школа-інтернат) I-III ступенів - навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку та ін.

Зупинимося на характеристиці деяких із них.

У Законі України «Про освіту» (1996) (Р.ІІ, ст. 36) передбачено, що саме для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються навчальні заклади нового типу – гімназії, ліцеї, колегіуми, завдання яких – дати змогу учням здобувати знання понад обов'язковий загальноосвітній рівень, розкривати індивідуальні творчі здібності та обдарування дітей і сприяти їх реалізації. Діяльність таких закладів допоможе відродити й примножити інтелектуальний потенціал України.

У Законі зазначається, що центром концепції розвитку навчальних закладів нового типу є формування обдарованої творчої особистості, яка самостійно обирає свої дії та рішення, досягає високого рівня інтелектуального розвитку й відзначається чітко сформованою професійною спрямованістю порівняно зі своїми ровесниками, здатна до науково обґрунтованих і виражених дій у нестандартних ситуаціях, усвідомлює відповідальність перед собою, родиною, колективом і суспільством.

Сучасна парадигма освіти спрямована на зміну акцентів з академічних досягнень учня на його особистість. Відповідно, це

вимагає інших принципів організації навчально-виховного процесу, а саме:

- принцип гуманізації, який відображає біоцентристський погляд на людину, її сутність і місце в природі, суспільстві, спрямування стратегії виховання на розвиток обдарувань, здібностей, інтересів, нахилів дитини;

- принцип єдності загальнолюдського й національного, що покликаний формувати високу духовну культуру людини, гуманістичне мислення категоріями «вічних» цінностей;

- принцип розвивального характеру навчання, який спрямований на переорієнтацію навчально-виховного процесу з предметної на мотиваційну і процесуальну складову, що забезпечить саморозвиток і самореалізацію особистості.

Альтернативні (нові) заклади освіти є відкритими педагогічними системами, вільними від догматів і чутливими до прогресивних ідей та інновацій. Кожний із них має свою концепцію, яку випробовує на практиці.

Гімназія, ліцей, колегіум діють на підставі власного статуту, що розробляється навчальним закладом. У статуті мають ураховуватися специфіка роботи й профіль навчального закладу, його регіональні особливості, передбачатися поєднання навчально-виховної роботи з науково-методичною, науково-дослідною та експериментальною; використання поряд із традиційними формами й методами навчання та виховання інноваційних педагогічних технологій. Ці заклади можуть проводити також експериментальну роботу та набувати статусу експериментально-навчального закладу відповідно до «Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад» (2002). Відповідно до ст. 18 закону України «Про загальну середню освіту» приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів) державної та комунальної власності здійснюється на конкурсній основі й визначається «Інструкцією про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів)» (2003).

Характеристика освітньо-виховної системи гімназії

Діяльність такого навчально-виховного закладу нового типу регламентується «Інструкцією про організацію та діяльність гімназії» (1995)⁴⁸. Гімназія – це середній загальноосвітній навчально-виховний заклад II-III ступенів, що забезпечує науково-теоретичну, гуманітарну, загальнокультурну підготовку обдарованих і здібних дітей.

Головні завдання гімназії:

- виховання морально й фізично здорового покоління;
- створення умов для здобуття загальної середньої освіти на рівні державних стандартів;
- розвиток природних позитивних нахилів, здібностей та обдарувань, творчого мислення, потреби й уміння самовдосконалюватися;
- формування громадянської позиції, виховання почуття власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії;
- створення сприятливих умов для самовираження особистості учнів у різних видах діяльності, їхнього повноцінного, морального, психічного, фізичного розвитку;
- надання учням можливості для реалізації індивідуальних творчих потреб;
- пошук і відбір для навчання обдарованих і здібних дітей;
- оновлення змісту освіти, розробка й апробація нових педагогічних технологій, методів і форм навчання та виховання, спрямованих на досягнення ефективності та високої результативності навчально-виховного процесу.

Цей навчально-виховний заклад створюється відповідно до соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у певному регіоні, за наявності розробленої концепції діяльності (наукового обґрунтування, комплексу провідних ідей, конструктивних принципів).

Зазвичай, як показує практика, діяльність гімназії ґрунтується на принципах гуманізму, демократизму, незалежності від політичних, громадських і релігійних організацій та об'єднань, взаємозв'язку розумового, морального, фізичного й естетичного

⁴⁸ Інструкція про організацію та діяльність гімназії – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0007-96>

виховання, органічного поєднання загальнолюдських духовних цінностей із загальною історією й культурою, диференціації та оптимізації змісту й форм освіти, науковості, розвивального характеру навчання та його індивідуалізації.

Гімназія створюється у складі 1—7 класів (відповідно 5—11 класи середньої загальноосвітньої школи) для учнів віком від 10 до 17 (18) років. До 1 класу гімназії зараховуються учні, які закінчили початкову школу й витримали конкурсний відбір, незалежно від місця проживання.

Для поглибленої підготовки учнів гімназії, вивчення спеціальних курсів, обов'язково організовуються факультативи, курси за вибором, а також заняття у клубах, студіях, гуртках, творчих об'єднаннях, товариствах тощо. В гімназії проводиться підготовка учнів за індивідуальними навчальними планами, пошукова та навчально-дослідна робота.

Типовим для гімназій як закладу нового типу є створення наукових товариств учнів. Це творче об'єднання старшокласників, що забезпечує їхній інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності в галузі науки та сприяє самовизначенню в майбутній професії.

Головні завдання наукового товариства учнів гімназії:

- ✓ виявлення, розвиток і підтримка юних талантів та обдарувань; сприяння додатковій освіті учнів залученням до систематичної науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької діяльності в різних галузях науки;

- ✓ створення сприятливих умов для творчого самовираження і самовдосконалення учнів;

- ✓ організація творчої співпраці з науковцями вищих навчальних закладів та інших установ;

- ✓ пропаганда наукових досліджень і досягнень гімназистів шляхом випуску періодичних видань, збірників, тез, участі в різноманітних наукових конкурсах, конференціях тощо;

- ✓ моральне й матеріальне заохочення учнів за творчі досягнення та наукових керівників;

- ✓ формування позитивного іміджу гімназії як середнього загальноосвітнього закладу для обдарованих і здібних дітей,

спрямованого на забезпечення науково-теоретичної, гуманітарної, загальнокультурної підготовки учнів;

✓ створення інформаційного банку даних, який складається з учнівських науково-дослідних робіт і використовується в подальшій роботі як учнями, так і вчителями гімназії.

Учнівське наукове товариство загальноосвітнього навчального закладу зазвичай складається зі слухачів, кандидатів та дійсних членів. Слухачами можуть бути учні 4-5 гімназійних класів, які бажають займатися науково-дослідною роботою. Кандидатами можуть бути учні 5-7 класів, які виявили здібності в оволодінні знаннями з позашкільної програми, схильність до творчої діяльності, були учасниками I та II етапів конкурсу науково-дослідних робіт. Дійсними членами наукового товариства можуть бути призери II та III етапів конкурсу науково-дослідних робіт Малої академії наук (МАН) з різних напрямів наукових галузей знань. Важливе значення у організації учнівських наукових товариств має налагоджена співпраця загальноосвітнього навчального закладу з науковими, навчально-науковими установами (регіональними, всеукраїнськими) тощо.

Для організації ефективної діяльності педагогів навчального закладу передбачається активна співпраця з батьками учнів, залучення їх до різних напрямів діяльності.

Характеристика освітньо-виховної системи ліцею

Діяльність ліцею регламентується «Інструкцією про організацію та діяльність ліцею» (1995)⁴⁹

Ліцей – це середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, що забезпечує здобуття освіти понад державний освітній мінімум, здійснює науково-практичну підготовку обдарованої і талановитої учнівської молоді.

До головних завдань ліцею відносять:

- ✓ виховання морально й фізично здорового покоління;
- ✓ створення умов для здобуття учнями освіти понад державний освітній мінімум;
- ✓ здійснення науково-практичної підготовки талановитої молоді, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу держави;

⁴⁹ Інструкція про організацію та діяльність ліцею – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0008-96>

✓ розвиток природних позитивних нахилів, здібностей і обдарувань учнів, потреби й уміння самовдосконалюватися, формування громадянської позиції, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії;

✓ надання учням можливостей для реалізації індивідуальних, творчих потреб, забезпечення умов для оволодіння практичними вміннями й навичками наукової, дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької, раціоналізаторської діяльності, тобто певним рівнем професійної підготовки;

✓ пошук і відбір для навчання талановитої молоді;

✓ оновлення змісту освіти, розробка й апробація нових педагогічних форм і методів навчання та виховання.

До ліцею зараховуються учні віком від 14 до 17 (18) років. Ліцей розробляє і планує свою діяльність самостійно. Основним документом, що регулює навчальний процес, є навчальний план, який складається на підставі розроблених Міністерством освіти і науки України базових навчальних планів з урахуванням і конкретизацією профілю ліцею. Поглиблена підготовка учнів досягається в результаті вивчення спеціальних курсів, факультативів, курсів за вибором, відвідування занять у клубах, студіях, гуртках, а також стажування, практики в навчальних і наукових лабораторіях, на виробництві.

В ліцеї також як і у гімназіях може проводитися підготовка учнів за індивідуальними навчальними планами, пошукова та навчально-дослідна робота.

Поряд із традиційними методами й формами організації занять у ліцеї можуть застосовуватись інноваційні технології та проектування, конструювання, моделювання (теоретичне й технічне), пошуково-дослідна робота, в тому числі літня навчально-дослідницька практика та інші види навчальної діяльності.

Характеристика освітньо-виховної системи навчально-виховного комплексу

Згідно Закону України «Про освіту»(1996) загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати навчально-виховні комплекси у складі навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів

громадян, а також навчально-виховні об'єднання з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб. Організація навчально-виховного процесу в таких закладах відповідає сучасним освітнім принципам:

цілісності (забезпечується єдність і взаємозв'язок усіх ступенів освіти);

наступності на кожному освітньому рівні всіх компонентів навчально-виховної системи – цілей, змісту, методів, засобів, організаційних форм;

варіативності (створюються умови для побудови гнучких і динамічних освітніх структур із урахуванням потреб держави, регіону, особистості в отриманні освітніх послуг);

адаптивності (побудова дошкільної, загальної середньої, позашкільної та вищої освіти у відповідності з віком та психофізіологічними особливостями особистості в інтересах її творчого розвитку, з потребами суспільства).

Нерідко такі навчальні заклади стають центрами відбору і розвитку творчих, обдарованих дітей з педагогічним супроводом від дошкільного віку до повноліття.

Характеристика освітньо-виховної системи профільної школи

Профільна школа організовується на базі старшої школи III ступеня загальноосвітнього закладу Концепція профільного навчання в старшій школі: Затверджено колегією Міністерства освіти і науки України від 25 вересня 2003 р. № 10/12-21 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. - №14. – С. 3-15. Переведення старшої школи на профільне навчання враховує індивідуальні потреби, можливості та нахили учнів, адже в старших класах створюються умови для професійного самовизначення. Навчання може формуватися за напрямами універсальним, філологічним, суспільно-гуманітарним, художньо-естетичним, фізико-математичним, природничим, технологічним та спортивним. Такий набір відповідає суспільному розподілу праці та соціально-диференційованим видам діяльності. Збереження універсального напряму в загальноосвітній школі вважається доцільним, тому що дає можливість учням, які не

визначились з майбутнім професійним вибором, отримати повну загальну середню освіту.

Профільна школа створює кращі умови для диференціації навчання за рахунок використання курсів за вибором, факультативі, комбінації базових та профільних предметів. Створення таких класів забезпечить кожному учневі можливість не просто отримати певні знання, уміння та навички в процесі навчання, а визначитись з своїми життєвими позиціями та майбутньою професійною діяльністю. Така структура навчальних профілів значно зменшує навантаження на учня за рахунок опанування змісту предметів на різних рівнях.

Рівень стандарту забезпечує той обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, що не передбачає подальшого вивчення у відповідному профілі.

Академічний рівень забезпечує достатній обсяг змісту навчального предмету, що дає змогу для подальшого вивчення у вищому навчальному закладі.

Поглиблене вивчення змісту навчальних предметів забезпечує рівень профільної підготовки. Таким чином забезпечується гнучка система профільного навчання, що дає змогу кожному учню обрати індивідуальну освітню програму. Основними напрями розвитку старшої професійної школи є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної підготовки

Характеристика освітньо-виховної системи опорної школи

Опорна школа – це загальноосвітній навчальний заклад, створений представницьким органом місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, районними радами згідно Положення про освітній округ, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 79). Опорна школа має статус юридичної особи, може мати рахунки в органах Казначейств, самостійний баланс, штамп та печатку як правило, не менше 360 учнів без урахування учнів шкіл-філії, не менше 3 школи-філії наявність матеріально-технічної бази (спортивні об'єкти, кабінети фізики, хімії, біології, географії, лабораторій та ін) і відповідну забезпеченість кваліфікованими

педагогічними кадрами. Для створення такої школи проводився конкурс серед існуючих навчальних закладів (березень-липень 2016 року).

До основних вимог, які необхідно провести загальноосвітньому навчальному закладу, щоб він став опорною школою віднесено:

- придбання одного чи двох шкільних автобусів для перевезення учнів;
- інвестиції в оснащення шкільної лабораторії та кабінетів (фізики, хімії, географії, біології),
- мультимедійне обладнання;
- встановлення мережі wi-fi з безкоштовним (безпечним) доступом для всіх учителів і учнів опорній школі;
- інвестиції в шкільну бібліотеку;
- заходи з енергозбереження;
- ремонт приміщень опорної школи (необхідно додати докладне пояснення відповідних потреб школи);
- облаштування, необхідні для забезпечення інклюзивного навчання;
- інвестиції в нові спортивні споруди, які використовуватимуться як для уроків, так і для позашкільної діяльності;
- включення інших видів позашкільної діяльності;
- професійний розвиток вчителів.

Ці заклади тільки починають функціонувати у системі середньої освіти, але можна стверджувати, що вони апріорі уже мають свою своєрідність і унікальність. На, нашу думку, освітньо-виховні системи таких навчальних закладів будуть відрізнятися територіально-регіональними особливостями, спрямованістю на профільність навчання, варіативністю технологій організації навчання і виховання.

4. Створення та функціонування сучасних освітньо-виховних систем закладу середньої освіти

Мета: розкрити сутність професійної компетентності майбутнього вчителя здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем, особливості та

показники, як визначають її специфіку; ознайомитися з критеріями та рівнями її сформованості

Професійна спрямованість: розвиток у студентів мотивації до формування педагогічно спеціалізованої компетентності здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем у процесі навчання у ВНЗ, усвідомлення важливості вибору власної професійної стратегії, самореалізації власних творчих проєктів в умовах різних освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів.

Матеріали та обладнання: структурно-логічна схеми, дидактичні матеріали, презентації.

Форма проведення: проблемна бесіда, доповіді студентів, обговорення, робота у малих групах.

Основні поняття теми: програма розвитку школи, освітньо-виховні системи закладів нового типу, функції та етапи розвитку освітньо-виховної системи.

План

1. Особливості сучасних вітчизняних освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів.
2. Педагогічні умови функціонування освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів.
3. Закономірності, принципи та функції становлення і розвитку освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу.
4. Етапи функціонування освітньо-виховної системи.

Рекомендовані джерела та література

1. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем / Беспалько В.П. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1977. - 304с.
2. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / А. С. Бик. – К. : Атіка, 2008. – 684 с
3. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Философские проблемы исследования систем и структур // Вопросы философии, 1970, № 5. –С. 46-54
4. Варіативні моделі розвитку сільських загальноосвітніх навчальних закладів: наук-метод. посіб. / за заг. ред. В. В. Мелешко. – К.: Пед. думка, 2011. – 160с.
5. Воспитательная система школы. – М., 1991. – 145 с.
6. Вульфов Б. З. Школа и социальная среда : взаимодействие / Б. З. Вульфов, В. Д. Семенов. – М. : Знание, 1981. – 95 с.

7. Степанов П.В. Как создать воспитательную систему школы: возможный вариант: Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2005. – 64 с.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. У чому різниця між визначеннями понять «виховна система» та «освітньо-виховна система»?
2. Які компоненти складають основу освітньо-виховної системи школи?
3. Який вплив різних чинників на створення і функціонування освітньо-виховної системи школи?
4. Назвіть і розкрийте сутність основних закономірностей і принципів функціонування освітньо-виховної системи школи.
5. Які існують типи освітньо-виховних систем?
6. У чому сутність поняття «своєрідність та унікальність» виховної, освітньо-виховної системи навчального закладу?
7. Охарактеризуйте етапи функціонування освітньо-виховної системи школи.

4.1 Педагогічні умови функціонування освітньо-виховної системи закладу середньої освіти

Ґрунтовне вивчення педагогічних умов функціонування освітньо-виховної системи має базуватися на застосуванні таких наукових підходах: системному, структурно-функціональному, синергетичному та цивілізаційно-середовищному.

Системний підхід визначається як метод теоретичного і практичного дослідження, при якому кожний об'єкт розглядається як система.

Структурно-функціональний – через дослідження складних соціальних систем, що передбачає вичленення в об'єкті стабільних елементів, їхніх структурних взаємозв'язків і функціональних залежностей.

Синергетичний підхід передбачає вивчення самоорганізації систем різної природи – від фізичних до соціальних (якою є освітньо-виховна система), наділених певними властивостями: відкритістю, нелінійністю та ін..

Цивілізаційно-середовищний підхід реалізується через необхідність врахування того факту, що освітньо-виховна система

є відкритою і детермінованою впливами оточуючого середовища (сімейне виховання учнів, позашкільні заклади, громадськість та ін.), які визначаються рівнем розвитку державного впливу та суспільства в цілому.

Функціонування освітньо-виховної системи неможливе без урахування *педагогічних умов*, які визначають її успішність та ефективність. Зауважимо, що ефективність існування та розвитку освітньо-виховної системи залежить також і від її типу і виду. Зокрема, якщо аналізувати освітньо-виховну систему ліцею, гімназії, навчально-виховного комплексу, міської чи сільської школи, то і, відповідно, педагогічні умови її функціонування будуть відрізнятися. Однак можна виділити основні, які відображатимуть становлення, функціонування і розвиток освітньо-виховної системи в загальному, умови, які розкривають притаманні кожному навчальному закладу обставини, чинники, впливи, особливості.

На думку В. Ядова, до таких умов можна віднести:

- інтеграцію виховного впливу навчально-виховного процесу навчального закладу, всіх його ланок і структур;
- забезпечення розвитку, динаміки системи, яка повинна постійно оновлюватися завдяки привнесенню в неї суттєвих змін, надання нового, якісного стану за рахунок перегляду цільової настанови, висування нових завдань, освітньо-виховних концепцій, морально-духовного збагачення життєдіяльності колективів педагогів і учнів, але доцільними такі зміни будуть лише тоді, коли сприятимуть піднесенню системи на новий, вищий рівень;
- визначення особистісно-діяльнісного підходу до розв'язання завдань як основного принципу реалізації системи ⁵⁰.

Досліджуючи особливості функціонування освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів, було проведено аналіз різних освітньо-виховних систем загальноосвітніх шкіл міста Житомира і Житомирської області (117 шкіл)⁵¹. Результати дослідження та

⁵⁰ Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. – М.: Добросвет, 1998. – 596 с. – С.11

⁵¹ Ковальчук В.А. Концептуальні положення моделі освітньо-виховної системи сучасної школи // Сталий розвиток: проблеми та перспективи / за ред..

аналіз теоретико-методологічного підґрунтя проблеми стали основою для визначення необхідних організаційно-педагогічних умов, дотримання яких забезпечує повноцінне функціонування освітньо-виховної системи.

Перша умова – забезпечення структурно-компонентної єдності освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу. Вона повинна включати такі компоненти:

- суб'єктно-середовищний компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, що беруть участь у діяльності навчального закладу);
- ціннісно-орієнтаційний компонент (цілі, цінності, принципи діяльності, перспективи);
- функціонально-діяльнісний компонент (форми і методи роботи, спілкування, функції, керування);
- комунікативний компонент (відносини, внутрішні й зовнішні зв'язки);
- діагностико-результативний компонент (критерії ефективності, оцінка й аналіз функціонування).

Аналіз запропонованої структури освітньо-виховної системи доводить, що такий підхід ураховує не тільки суб'єктів, діяльність виховного процесу, а й особливості – технологічний підхід у функціонуванні. Для забезпечення гуманістичної гармонії навчання і виховання у діяльності закладу варто враховувати такі умови:

- диференціація освітньо-виховного процесу, яка забезпечує можливість індивідуального розвитку кожної дитини з урахуванням її психолого-фізіологічних особливостей, здібностей, нахилів, а також інтересів і бажань;
- інтеграція урочної й позаурочної діяльності учнів як фактор, що сприяє реалізації гуманної гармонії шкільної освіти та ін.

Основними напрямками гармонізації шкільної освіти вчителі-практики зазначають: гуманізацію педагогічної праці та взаємин у педагогічному колективі; спосіб життя школи (від традиційної до

самоврядування), спілкування і взаємин (в учнівському і педагогічному колективі); процес навчання⁵².

Друга умова – забезпечення реалізації основних функцій і завдань сучасної освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу. Проведений аналіз показав, що в основному освітньо-виховні системи забезпечують такі педагогічні завдання:

- формування в учнів цілісної системи наукових знань про природу, суспільство, людину;
- організація оволодіння учнями прийомами і способами основних видів діяльності;
- сприяння розвитку здібностей дитини, її талантів;
- формування в учнів ціннісного ставлення до різних сторін навколишньої дійсності;
- розвиток прагнення і здатності до самопізнання, самореалізації, самоствердження і самоосвіти;
- формування в освітній установі творчого колективу та сприятливого середовища для розвитку і життєдіяльності дітей і дорослих.

Третя умова – забезпечення повного циклу функціонування освітньо-виховної системи. Процес розвитку освітньо-виховної системи визначається тим, що вона є самоорганізованою системою. У результаті педагогічного управління освітньо-виховною системою і процесами самоорганізації складаються закономірності її розвитку. Успішність розвитку освітньо-виховної системи залежить від відповідності вибору цілей і засобів педагогічної діяльності, їх спрямованості, етапів функціонування та удосконалення. Заслужують на увагу наукові розробки П. Степанова, де подаються методичні рекомендації й конкретний методичний інструментарій у створенні різних варіантів виховних систем школи⁵³. Вважаємо, що представлені наукові розробки відображають загальні особливості розвитку педагогічної системи і можуть застосовуватися до різних її видів – виховної, освітньо-виховної та ін. систем.

⁵² Рева Ю. В. Школа – живий організм розвитку загальнолюдських духовних цінностей: технологічний аспект /Навч.-метод.посібник. _ Кривий ріг: КДПУ, 2008. – 375с. – С.230

⁵³ Степанов П.В. Как создать воспитательную систему школы: возможный вариант: Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 2005. – 64 с

Узагальнені результати опрацювання сучасної вітчизняної наукової, науково-методичної літератури та вивчення продуктивного педагогічного досвіду організації й функціонування різних освітньо-виховних систем загальноосвітніх шкіл дали можливість виділити такі етапи розвитку освітньо-виховної системи школи:

- проектування системи;
- становлення системи;
- стабільне функціонування системи;
- етап завершення функціонування із загальним оновленням системи.

Критерієм виділення етапів визначено логіку становлення і розвитку освітньо-виховної системи як виду педагогічної системи, де враховувалися закономірності її розвитку як соціальної, відкритої, самоорганізованої та особливості розвитку освітньо-виховної системи. Проведемо характеристику виділених етапів.

Характер освітньо-виховної системи школи можна визначити на основі таких критеріїв:

- *цільовий* (пріоритетні цілі, ідеал випускника);
- *діяльнісний* (характер взаємодії між дорослими і дітьми, між суб'єктами системи, система форм і методів роботи педагогічних працівників);
- *соціальний* (взаємодія школи з різними соціальними інститутами навчання і виховання);
- *управлінський* (пріоритетні напрями управлінської діяльності);
- *діагностичний* (основні результати діяльності, критерії перевірки та оцінки ефективності).

Четверта умова – реалізація програми соціально-економічної, інформаційної й психолого-педагогічної підтримки педагогів і школярів.

Відтак, загальноосвітній заклад є складною динамічною системою, в якій виділяються три головних взаємопов'язаних аспекти: структурний (передбачає наявність необхідних складових освітньо-виховної системи закладу, що характеризує її цілісність, єдність), функціональний (забезпечує взаємодію різних підсистем, які складають єдине ціле, особливості зв'язків й функціонування)

та інформаційний (реалізує можливості системи, її розвиток; взаємодію з оточуючим середовищем). Ці аспекти взаємопов'язані й взаємозалежні. Їх реалізація безпосередньо залежить від розуміння педагогічним колективом і колективом батьків значущості основної мети формування особистості школяра і важливості її реалізації в умовах конкретного навчального закладу. Успішність досягнення поставленої мети визначається єдністю і координованістю адміністративного, педагогічного, сімейного і громадського впливу. Прозорість, активність, творчість, громадянська позиція, координація та гармонізація впливів – ось неповний перелік необхідних принципів, які забезпечують ефективну співпрацю різних структур освітньо-виховної системи. Для успішного функціонування необхідна також підтримка з боку науково-методичних органів системи освіти, центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій у сфері розвитку та підтримки освіти у регіонах.

Наприклад, у Житомирському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти створено Центр методичного забезпечення загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти, де постійно розробляються основні актуальні проблеми організації й функціонування освітньо-виховних систем і їх вирішення; здійснюється зворотний зв'язок через різну тематику форуму (наприклад, тема: «Програма інноваційного розвитку ЗНЗ "Школи-новатори"») та ін.⁵⁴.

П'ята умова – це здійснення спеціальної підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

У згаданому раніше дослідженні одним із завдань було визначення рівня необхідності підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем. Результати опитування вчителів засвідчили, що 47% вважають недостатньою професійну підготовку у вищому навчальному закладі до означеного напрямку педагогічної діяльності. 52%

⁵⁴ Стельмах А.Г. Системний підхід до організації роботи педагогічного колективу над науково-методичною проблемою [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=528

стверджують, що ця підготовка носить фрагментарний характер і потребує суттєвого покращення. Майже одностайно (68%) вчителі визначили пряму залежність якості професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем й успішного та ефективного розвитку освітньо-виховної системи конкретного навчального загальноосвітнього закладу. Отримані результати з визначення рівня компетентності майбутніх учителів успішно здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів підтвердили необхідність спеціальної підготовки студентів до означеного напряму майбутньої професійної діяльності.

Проведене опитування, бесіди із учителями різних навчальних закладів, вивчення досвіду навчальних загальноосвітніх закладів, де представлені різні варіанти освітньо-виховних систем стали підґрунтям для виділення п'ятої умови функціонування освітньо-виховної системи, яка передбачає спеціальну професійну підготовку майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

Освітньо-виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби дітей і дорослих, тому вона не може бути ідентичною у різних регіонах, навіть у двох сусідніх навчальних закладах.

4.2 Етапи функціонування освітньо-виховної системи навчального закладу

Як свідчать напрацювання педагогів-практиків, в основному педагогічна система проходить такі етапи:

- виникнення нового педагогічного явища, ідеї оновлення педагогічної системи школи, її теоретичне обґрунтування у вигляді нових педагогічних знань, що сформульовані у формі теорій, концепцій, які описують процес розвитку певної педагогічної системи школи з урахуванням її специфіки;
- оволодіння новими теоретичними знаннями педагогічних співтовариств;

- використання, впровадження у практику запланованих змін у педагогічній системі школи⁵⁵.

Діяльність освітньо-виховної системи включає постановку цілей, проектування нового стану системи навчання і виховання й етапів досягнення, коректування освітньо-виховних процесів, об'єктивний аналіз реалізації й результатів, висунення нових перспектив. Для розробки моделі освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу можна використати запропоновану науковцями послідовність розробки програми розвитку школи, яка включає наступні етапи:

Перший етап передбачає проблемно-орієнтаційний аналіз педагогічної системи школи. Визначення її рівня розвитку. Постановка основної мети – підвищення якості освіти, навчання і виховання; особливості й умови навчально-виховного процесу, їх відповідність основній меті; визначення причин недоліків.

Другий етап – формування концептуального проекту бажаної моделі майбутньої оновленої освітньо-виховної системи школи.

Третій етап – розробка стратегії, основних напрямів і задач переходу до оновленої школи.

Четвертий етап – формулювання цілей першого етапу руху до оновленої школи.

П'ятий етап – розробка операційного плану реалізації перетворень.

Шостий етап – експертиза програми (визначення її реальності впровадження, рівня ефективності, перспективності та ін.).

Отже, враховуючи значні напрацювання науковців, практиків та досвіду в розв'язанні проблеми створення освітньо-виховної системи загальноосвітнього навчального закладу, можна виділити такі етапи її функціонування.

Перший етап — етап *проектування* освітньо-виховної системи. Він може співпадати чи не співпадати з етапом становлення самої школи. Закладення основ освітньо-виховної системи розпочинається із упровадження визначених концептуальних ідей. На першому етапі особливу увагу необхідно

⁵⁵ Варіативні моделі розвитку сільських загальноосвітніх навчальних закладів: наук-метод. посіб. / за заг. ред. В. В. Мелешко. – К.: Пед. думка, 2011. – 160с. – С.9

приділити розробці концепції як сукупності основних педагогічних ідей; виділенню системоутворювальної діяльності, яка відображала б колективні потреби дітей, дорослих, була значущою і визначальною у формуванні особистості школяра; створенню „випереджальних ситуацій”, які моделюють майбутню освітньо-виховну систему. Як показує практика, концептуальною основою створення освітньо-виховної системи може виступати модель випускника навчального закладу, тобто ідеальний образ особистості із сформованим комплексом інтелектуальних, моральних, духовних, фізичних та особистісних характеристик через різні аспекти системоутворюючої діяльності (здоров'язбережувальний, інформаційно-комунікативний, краєзнавчо-пізнавальний та ін.). Особливого значення на цьому етапі набуває введення новацій у шкільне життя, які можуть бути як стабілізуючим, так і дестабілізуючим фактором для створення системи. У систему вводяться гуманістичні ідеї свободи вибору, добровільності, взаємної терпимості й відповідальності. Встановлюється той чи інший вид системоутворювального зв'язку – сукупності структурних і функціональних утворень системи.

Взаємодія з середовищем у системі на першому етапі носить стихійний характер. Усвідомленого, цілеспрямованого освоєння навколишнього середовища ще немає. На першому етапі здійснюється ситуаційний аналіз, діагностика та розкриваються тенденції розвитку навчально-виховного процесу. Важливо, щоб робота з проектування майбутньої освітньо-виховної системи здійснювалася командою активістів. Це, як правило, ініціативні вчителі на чолі із директором, батьки, представники учнівського самоврядування. Остаточо визначається вид освітньо-виховної системи із урахуванням регіональних особливостей, типу навчального закладу, специфікою та спрямованістю системоутворювальної діяльності.

Другий етап – етап *становлення освітньо-виховної системи*. Він пов'язаний із розробкою змісту і структури освітньо-виховної системи. На цьому етапі остаточно визначається системоутворююча діяльність педагогічного, учнівського та батьківського колективів; пріоритетні для функціонування системи напрями діяльності; взаємодія з іншими соціальними інститутами. Діяльність ускладнюється, встановлюються зв'язки між її різними видами.

Виникають різні тимчасові колективи і різновікові об'єднання, що зумовлює необхідність організації взаємодії з ними з метою стійкого, стабільного розвитку системи. На етапі стабілізації здійснюється формувальний експеримент щодо впровадження системних форм навчання і виховання, адекватних особливостям і потребам учнів. Забезпечується можливість вибору форм і методів навчання і виховання, різні освітні інноваційні технології залежно від психофізіологічних можливостей та інтересів школярів, від загально визначених цілей та завдань педагогічної діяльності.

Третій етап становлення освітньо-виховної системи – *стабільне функціонування*. Кожен компонент займає своє місце, системні зв'язки покращуються, життя школи впорядковується, освітньо-виховна система працює у заданому режимі. Посилюються інтеграційні процеси, вони пронизують навчально-пізнавальну діяльність, органічно пов'язуючи її з вихованням. Шкільний колектив виступає як співдружність дітей і дорослих, об'єднаних спільною, глибоко усвідомленою метою, спільною діяльністю, спільною відповідальністю. Педагоги реалізують особистісно зорієнтований підхід, домінує педагогіка гуманних відносин. Активно розвивається педагогічно збагачене освітньо-виховне середовище. Однак стан рівноваги не є стабільним, оскільки будь-якій освітньо-виховній системі властиве старіння. У цьому випадку в системі виникає гальмування. Рушійною силою є постійне зростання потреб колективу, вплив освітніх, суспільно-політичних, економічних процесів у державі. Своєчасне реагування на ці процеси дає можливість уникати застійних явищ в освітньо-виховній системі.

Четвертий етап – це етап *оновлення і перебудови* системи, який може набувати характеру кризи. Він визначається створеними умовами попереднього етапу. Оновлення системи здійснюється шляхом упровадження інновацій, які ведуть до зміни системи. Вони сприяють переходу її на новий рівень. Освітньо-виховна система вдосконалюється або проектується в іншому напрямку. Ці зміни залежать від комплексу факторів (оцінки результатів, професійної компетентності й майстерності педагогічного колективу, соціальної ситуації розвитку, матеріально-технічної бази закладу та ін.).

Розвиток освітньо-виховної системи школи – це закономірний багатоваріантний процес із притаманними йому суперечностями. Варіативність розвитку може мати різну за значущістю для сприятливого особистісного розвитку школярів педагогічну цінність.

5. Педагогічно-спеціалізована компетентність вчителя основа професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем

Мета: розкрити сутність професійної компетентності майбутнього вчителя здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем, особливості та показники, як визначають її специфіку; ознайомитися з критеріями та рівнями її сформованості

Професійна спрямованість: розвиток у студентів мотивації до формування педагогічно спеціалізованої компетентності здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем у процесі навчання у ВНЗ, усвідомлення важливості вибору власної професійної стратегії, самореалізації власних творчих проєктів в умовах різних освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів.

Матеріали та обладнання: структурно-логічна схема заняття, опорні схеми, дидактичні матеріали.

Форма проведення: проблемна бесіда, доповіді студентів, обговорення, технології портфоліо та робота у малих групах.

Основні поняття теми: професійна компетентність майбутнього вчителя здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем, власна професійна стратегія,

План

1. Сутнісна характеристика понять «професійна компетентність вчителя», «педагогічно спеціалізована компетентність вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем».

2. Критерії, показники та рівні сформованості педагогічно спеціалізованої компетентності майбутнього вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

3. Формування педагогічно спеціалізованої компетентності майбутнього вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем під час навчання у вузі.

Рекомендовані джерела та література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегии жизни [Текст] / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.

2. Бондар В. І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В. І. Бондар // Початкова школа. – 2008. – № 7. – С. 22–23.

3. Бондар В. І. Теоретико-методологічні та технологічні основи модернізації системи підготовки вчителя / В. І. Бондар // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. – Т. 1. : Загальна педагогіка і філософія освіти. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 291–302.

4. Введенский В.Н. Компетентность педагога как важное условие успешности его профессиональной деятельности / В.Н.Введенский // Инновации в образовании. – 2003. - №4. – С.21-31

5. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

6. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія / Н. Б. Гонтаровська. – Дніпропетровськ : Дніпро-VAL, 2010. – 623 с.

7. Драч І.І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. Проблеми освіти: наук. зб. / кол.авт. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – 2008. – Вип. 57. – С. 44 –48.

8. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна діяльність : сутність та сучасні підходи / О. А. Дубасенюк // Професійна підготовка педагогічних працівників : наук.-метод. зб. / за ред. О. А. Дубасенюк ; Л. П. Пуховської. – К. ; Житомир, 2000. – С. 3–9.

9. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.

10. Ковальчук В.А. Формування у майбутніх вчителів професійної компетентності здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Спецвипуск. – Вінниця-Київ, 2015. – 110 с. – С.41-45.

11. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб. : изд-во С.-Петербург. ун-та, 1993. – 238 с.

12. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. / Ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков та ін. – К., 1997. – Ч. 1 – 392 с.; Ч. 2. – 936 с.

13. Нісімчук А. С., Бойчук П. М., Панасюк О. П. Інноваційні технології педагогічної освіти: монографія / Андрій Сергійович Нісімчук, Петро Микитович Бойчук, Олександр Петрович Панасюк. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2012. – 480с.

14. Приходченко К. І. Середовищний підхід до навчання та виховання молоді / К. Приходченко // Шлях освіти. – 2010. – №4. – С.22-27

15. Професійна педагогічна освіта : компетентнісний підхід : монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань

1. Дайте визначення і проаналізуйте поняття «професійна компетентність вчителя».
2. Розкрийте сутність понять «критерії» та «показники сформованості професійної компетентності вчителя».
3. Охарактеризуйте сутність поняття «педагогічно спеціалізована компетентність вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів».
4. Поясніть вплив рівня сформованості професійної компетентності вчителя на результативність та ефективність навчально-виховного процесу школи.
5. Визначте у чому проявляється власна професійна стратегія вчителя?
6. Розкрийте методи формування у майбутніх учителів педагогічно спеціалізованої компетентності здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів.

5.1 Структура педагогічно-спеціалізованої компетентності вчителя

Професійна компетентність може бути представлена набором різних компетентностей. Зокрема, у державних стандартах вищої освіти вказується, що це може бути і загальнопредметна і

спеціально-предметна компетентності; або ж інтегральна професійна компетентність⁵⁶. Професійну компетентність учителя також можна представити сукупністю складових компетентностей, це підтверджують наукові дослідження останніх років. Однак у науковій літературі не відображено результати комплексного дослідження з вивчення особливостей формування і розвитку професійної компетентності учителя до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем. Ми вважаємо, що специфіку професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем у структурі професійної компетентності майбутнього вчителя можна виокремити як *педагогічно-спеціалізовану компетентність*, яка вміщує сукупність необхідних знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень та досвіду творчої дослідницької діяльності, що забезпечують успішне виконання вчителем своєї професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем. Це спеціальна компетентність, яка є складовою професійної компетентності вчителя і відображає специфічність і своєрідність структури педагогічної діяльності в сучасних умовах. До такої педагогічно спеціалізованої компетентності, зокрема, можна віднести: педагогічно-спеціалізовану компетентність майбутнього вчителя щодо формування творчого мислення учнів, педагогічно-спеціалізовану компетентність майбутнього вчителя активізації навчального процесу, роботи з обдарованими учнями та ін. На рис. 5.1 представлено схематично структуру професійної компетентності вчителя із визначенням місця педагогічно-спеціалізованої компетентності здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем.

⁵⁶ Закон України «Про вищу освіту // Відомості Верховної Ради № 76-VIII від 28.12.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Рис. 5.1 Структура професійної компетентності вчителя

Компетентність учителя щодо роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем, як педагогічно-спеціалізована, є освітньою компетентністю й означає *інтегральне особистісне утворення, яке включає володіння теоретико-методологічними, психолого-педагогічними і методичними знаннями про сутність, ознаки, особливості та типологію освітньо-виховних систем, узагальненими знаннями та способами виконання професійних дій педагога в умовах їх варіативності, сукупністю професійно-ціннісних відносин та досвідом дослідницької діяльності в конкретному освітньо-виховному середовищі загальноосвітнього закладу.* Зрозуміло, що формування педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів здійснювати професійну діяльність в умовах освітньо-виховних систем невід’ємно пов’язане із формуванням професійної компетентності в цілому, так як розроблена компетентність є інваріантним складником професійної компетентності вчителя.

Відповідно професійна підготовка майбутнього вчителя до роботи у різних освітньо-виховних системах розглядається як комплексний педагогічний процес формування професійної

компетентності, ядром якої є педагогічно-спеціалізована компетентність майбутнього вчителя в умовах різних типів освітньо-виховних систем, що відбувається у сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення фахової підготовки в освітньому середовищі вищого навчального закладу.

Структурно-змістова характеристика поняття «педагогічно-спеціалізована компетентність учителя до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем» розглядається нами через набір компетенцій, які відображають специфічність і предметну спрямованість такої підготовки. Нами виділено компетенції, які забезпечують можливість вчителю виявити професійні та особистісні здібності, знання й уміння, і на цій основі оцінити рівень досягнень вчителя. Розвиток цих компетенцій дасть змогу педагогу швидко й оперативно орієнтуватися у змінних умовах праці різних освітньо-виховних системах загальноосвітніх навчальних закладів, бути готовим до професійної самоосвіти та саморозвитку. Змістову структуру педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем представлено на рис.5.2.

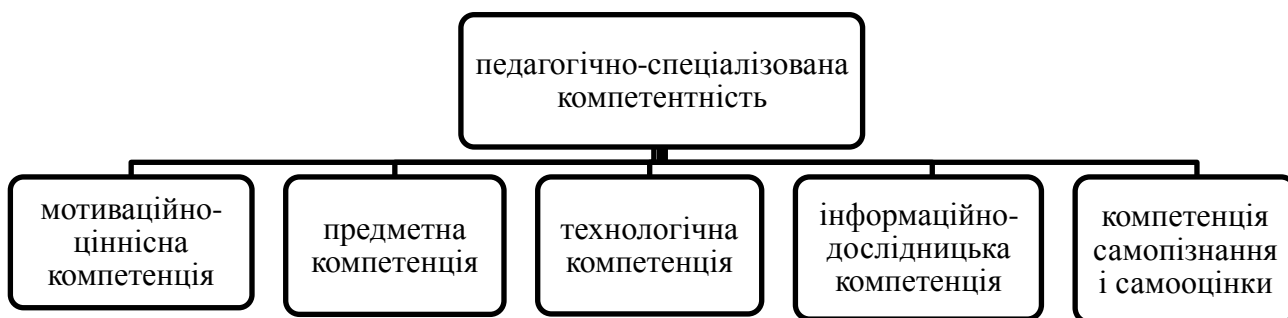

Рис.5.2. Змістова структура педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутніх учителів здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем

Мотиваційно-ціннісна компетенція включає сформованість у майбутніх учителів професійних і особистих інтересів та потреб, позитивної мотивації у виборі професійної діяльності, ціннісних орієнтацій навчання, пов'язаних з розумінням особливостей майбутньої професійної діяльності в різних освітньо-виховних системах, осмислення ролі й призначення вчителя в суспільстві, уміння вибирати цільові і змістові установки своїх дій і вчинків

для формування власної професійної стратегії й вдосконалення своїх професійних якостей.

Предметна компетенція передбачає у межах вивчення педагогічних дисциплін засвоєння теоретичних знань про концепцію освітньо-виховних систем (сутність освітньо-виховної системи, розуміння її особливостей, етапів розвитку, умов функціонування, типології), методичних знань про особливості професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем, специфіку освітньо-виховного середовища конкретного навчального закладу, його особливостей, знань про цінності, які визначають розуміння значущості професійної діяльності вчителя, його ролі у навчанні й вихованні особистості, у створенні умов для її розвитку, саморозвитку і вдосконалення.

Технологічна компетенція передбачає оволодіння студентами – майбутніми вчителями – необхідним комплексом професійних умінь (аналітичними, прогностичними, організаційними, комунікативними, конструктивними), необхідними для реалізації професійної стратегії в умовах конкретного навчального закладу з урахуванням специфіки його освітньо-виховної системи; уміннями самостійно приймати виважені рішення. *Інформаційно-дослідницька* компетенція включає оволодіння майбутніми вчителями уміннями здійснювати науково-дослідницьку діяльність з учнями та розвивати їх нахили і здібності; проводити пошук, обробку, узагальнення та систематизацію необхідної інформації; поглиблення психолого-педагогічних і фахових знань, які є основою для вироблення і реалізації оптимальних рішень в умовах варіативності освітньо-виховних систем навчальних закладів.

Педагогічно-спеціалізована компетентність включає *компетенцію самопізнання і самооцінки*. Оволодіння цією компетенцією майбутніми вчителями дає можливість на основі вивчення особистісних якостей формувати у студентів уміння самоактуалізації, самоконтролю і самооцінки у процесі організації й здійснення професійної діяльності та її результатів в умовах педагогічного середовища конкретного навчального закладу, яке сформувалося відповідно до особливостей освітньо-виховної системи; здатності до самонавчання в професійному й особистому вдосконаленні.

Складові педагогічно-	Показники
-----------------------	-----------

спеціалізованої компетентності	
<p><i>Мотиваційно-ціннісна компетенція</i> (узгодженість професійних та особистісних інтересів, суспільно значуща спрямованість в організації навчання і виховання школярів, позитивна мотивації навчально-пізнавальної та професійно орієнтованої діяльності; гуманістичні цінності у здійсненні професійної діяльності)</p>	<p><i>Усвідомлення</i> цінності педагогічної професії, гуманістичної суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах освітньо-виховної системи навчального закладу, <i>здатність</i> вибору власної позиції та стратегії педагогічної взаємодії в освітньо-виховному середовищі конкретного навчального закладу; <i>наявність</i> мотивів і бажань досягнення високого рівня професійної компетентності в умовах ВНЗ та у майбутній професійній діяльності</p>
<p><i>Предметна компетенція</i> (глибокі знання та розвинені уміння з фундаментальних і спеціальних педагогічних дисциплін)</p>	<p><i>Системність, цілісність</i> теоретичних знань основних положень концепції освітньо-виховних систем, їх міждисциплінарна спрямованість; <i>обізнаність</i> зі змістом, формами і методами професійної педагогічної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем</p>
<p><i>Технологічна компетенція</i> (професійні уміння здійснювати педагогічну діяльність (аналітичні, прогностичні, організаційні, комунікативні, конструктивні)</p>	<p><i>Комплексність і системність</i> умінь визначати педагогічно доцільний зміст, форми і методи педагогічної взаємодії в умовах різних освітньо-виховних систем; <i>наявність</i> умінь розробляти і реалізовувати професійну стратегію в умовах освітньо-виховної системи конкретного навчального закладу, відповідно до змін і коректив її функціонування</p>
<p><i>Інформаційно-дослідницька компетенція</i> (самостійний пошук, обробка та представлення наукової інформації, проведення науково-педагогічної дослідницької роботи зі школярами)</p>	<p><i>Комплексність</i> знань й умінь майбутніх учителів здійснювати наукове вивчення освітньо-виховних систем навчальних закладів; <i>продуктивність</i> умінь розробляти та реалізовувати програми наукового пошуку та власну професійну стратегію в умовах варіативності</p>

	освітньо-виховних систем
<i>Компетенція самопізнання і самооцінки</i> (знання про власну особистість, способи пізнання; наявність адекватної самооцінки, професійної впевненості та самоконтролю і самоорганізації, здатність до саморозвитку)	<i>Системність</i> знань про особистісний розвиток професійно важливих якостей, сформованість спрямованості на самовдосконалення, наявність умінь та навичок адаптації до умов різних освітньо-виховних систем

Як уже зазначалося нами попередньо, ефективності формування педагогічно спеціалізованої компетентності майбутніх учителів здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем навчальних закладів сприяє визначення кожним студентом власної професійної стратегії.

Термін «стратегія» у довідкових виданнях визначається як спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь; спосіб досягнення цілі; загальний план певної діяльності, який охоплює тривалий період⁵⁷. К. Абульханова-Славська визначає життєву стратегію особистості як інтегральну характеристику, що виражається у здатності поєднувати свої індивідуальні особливості, свої статусні, вікові можливості, власні домагання з вимогами суспільства, оточуючих⁵⁸. Зрозуміло, що кожній людині властиве своє бачення світу і своє бачення професійної діяльності. Індивід привласнює загальну картину професійної діяльності й трансформує її в свій особистий образ світу. За визначенням Т. Прохоренко, стратегія є інтегративною характеристикою життєвого шляху, це спосіб усвідомленого планування і конструювання особою власного життя шляхом поетапного формування її майбутнього. Відповідно, особистісна професійна стратегія – це цільове програмування власної професійної діяльності і її реалізація. Багато авторів (К. Абульханова-Славська, Н. Наумова, Т. Прохоренко, Т. Різник та ін.) застосовують термін „професійна стратегія” у підході до

⁵⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред.. В.Т.Бусел. - К. : ВТФ «Перун», Ірпінь, 2001. – 1440 с. – С.1202

⁵⁸ Абульханова-Славская К. А. Стратегии жизни [Текст] / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с. – С.35

розуміння шляху професійної самореалізації, що включає індивідуальні способи та методи професійної діяльності, власний стиль, образ життя, життєвий темп і т.п. На нашу думку, особистісна професійна стратегія має включати компоненти, без яких неможлива її розробка і тим більше реалізація. До таких важливих – основоположних – компонентів відносимо: відповідну *освіту*, яка у нормативно-правовому аспекті уможливає виконання професійних обов'язків, *професійну компетентність*, тобто необхідний рівень сформованості знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та світоглядних принципів, необхідних для успішної професійної діяльності; особистісну *рольову модель* виконання вчителем своїх функцій і обов'язків, яка формується на основі аксіологічної складової особистості й відображає її власне індивідуальне бачення, яким повинен бути вчитель; і прогнозоване бажане місце роботи, де хотів би працювати майбутній студент, тобто образ конкретного навчального закладу. Виділена структура не є завершеною, і можливе її доповнення у межах подальшого вивчення. Важливо відмітити, що виділені компоненти характеризуються параметрами варіативності. Тобто, можна виділити інваріантні (умовно не змінні, але які можуть доповнюватися). Це – відповідна освіта і необхідний рівень професійної компетентності. Ці компоненти є обов'язковими, які у процесі реалізації стратегії розвиваються й удосконалюються. Варіативними можна вважати особистісну рольову модель і місце роботи.

Аналіз науково-педагогічних досліджень сучасних учених з проблем вивчення особливостей професійної підготовки майбутніх учителів, факторів впливу на вибір професії дає підстави стверджувати, що на формування професійної стратегії майбутнього вчителя впливає багато факторів зовнішніх (образ улюбленого вчителя, престижність професії, умови навчання у вузі, особливості конкретного навчального закладу, в якому навчався, вплив мікросередовища та ін.) і внутрішніх (індивідуально-психологічні особливості, самооцінка, рівень домагань, успішність у навчанні та ін.). Вплив зазначених чинників носить або підсилювальну, або обмежувальну дію на формування і реалізацію професійної стратегії вчителя. У процесі професійної підготовки до майбутньої діяльності їх вплив

корегується, змінюється у результаті цілеспрямованої спеціально організованої, професійно орієнтованої взаємодії викладачів із студентами – майбутніми фахівцями. Для кращого уявлення передумови формування професійної стратегії майбутнього вчителя подано схематично на рис.5.3

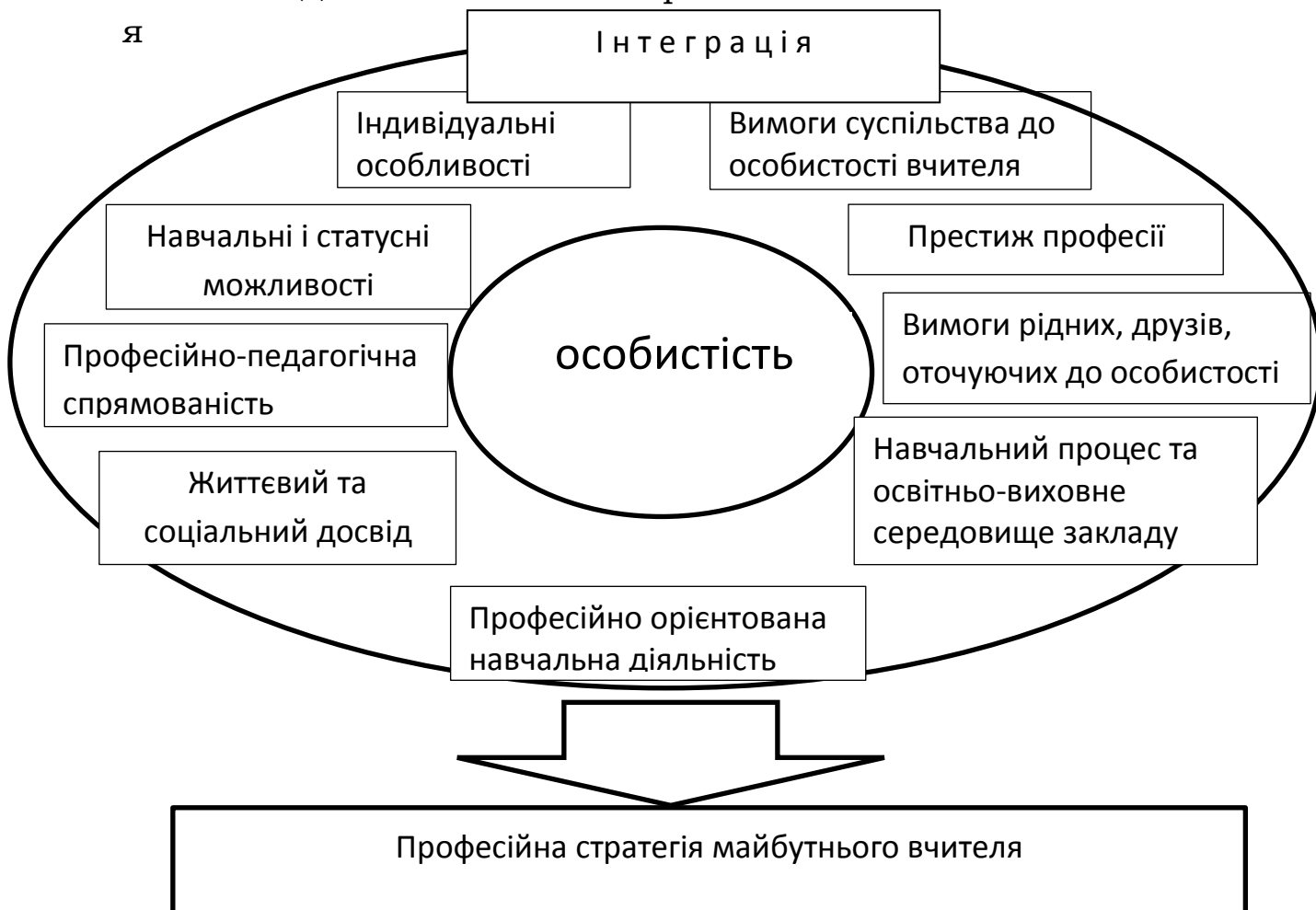

Рис. 5.3. Передумови формування професійної стратегії майбутнього вчителя

5.2 Критерії сформованості педагогічно-спеціалізованої компетентності вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем

Відповідно до таксономії навчальних цілей (Б. Блум, Д. Кратвель, М. Кларін) визначимо особливості пізнавальної (когнітивної), афективної (емоційно-ціннісної) та психомоторної (маніпулятивної, діяльнісної) сфер професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-

виховних систем. До когнітивної (пізнавальної) сфери вчені відносять цілі, що пов'язані з процесами запам'ятовування та відтворення вивченого матеріалу для розв'язання відповідних завдань, які передбачають переосмислення особистістю (учнем, студентом) засвоєних знань, їх перетворення і комбінацію стосовно вивчених ідей, положень, методів (способів дій). Навчальні цілі афективної (емоційно-ціннісної) характеризують формування емоційно-ціннісного ставлення особистості до оточуючого світу – від простого сприйняття, інтересу до їх засвоєння й активного прояву. Це особливо важливо саме для майбутнього вчителя, для усвідомлення і формування його інтересів, нахилів, розвитку педагогічних здібностей, емпатійних навичок, необхідних у його професійній взаємодії з учнями, батьками, колегами; оцінки їх важливості в умовах освітньо-виховної системи конкретного навчального закладу. Ця сфера передбачає також обов'язковий прояв сформованих компонентів у практичній діяльності під час навчальних занять, педагогічної практики, науково-дослідної роботи та ін., що тісно пов'язує її з психомоторною сферою, навчальні цілі якої передбачають безпосереднє формування необхідних професійно спрямованих умінь та навичок. Більш детальний аналіз означеного представлено у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1.

Структурно-змістова характеристика навчальних цілей у сферах професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем (за Б.Блумом)

Пізнавальна (когнітивна сфера)		
Категорії	Сутнісна характеристика категорії	Змістова характеристика категорії щодо формування в майбутніх учителів педагогічно-спеціалізованої компетентності здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем
Знання	Передбачає запам'ятовування і відтворення вивченого	Студент: <i>знає</i> (запам'ятовує і відтворює) зміст поняття «педагогічна

	<p>матеріалу, основна риса – пригадування відповідних відомостей.</p>	<p>система», «освітньо-виховна система», «варіативність освітньо-виховних систем»; структура, типологія, педагогічні умови організації та функціонування освітньо-виховних систем; визначені категорії, факти, події, персоналії в історії становлення та розвитку освітньо-виховних систем вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки і практики; володіє знаннями про педагогічні умови функціонування різних освітньо-виховних систем, етапи розвитку, педагогічний інструментарій педагогічної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем, систему методів, форм, прийомів і засобів педагогічної взаємодії зі школярами, батьками та педагогами в умовах освітньо-виховної системи конкретного навчального закладу.</p>
<p>Розуміння</p>	<p>Передбачає здатність особистості здійснювати мислительний процес, що спрямований на виявлення істотних рис, ознак, якостей, властивостей і зв'язків предметів, явищ і</p>	<p>Студент <i>розуміє</i> сутнісну характеристику основних понять теорії освітньо-виховних систем, структурно-функціональні зв'язки елементів різних за типологією освітньо-виховних систем; <i>знаходить</i> логічні</p>

	<p>подій дійсності та на цій основі формулювати теоретичні поняття, виділяти провідні ідеї, закони; інтерпретувати зміст матеріалу відповідно до поставлених педагогічних завдань.</p>	<p>причинно-наслідкові зв'язки встановлення педагогічних умов їх функціонування, <i>перетворює</i> словесний опис системи в схему, діаграму.</p>
Застосування	<p>Визначає уміння використовувати вивчений матеріал у конкретних умовах і у нових ситуаціях – застосування понять, правил, методів, принципів, законів, теорій, що передбачає більш високий рівень володіння матеріалом порівняно з розумінням.</p>	<p>Студент <i>використовує</i> педагогічні поняття в концепції освітньо-виховних систем, принципи професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем, <i>застосовує</i> педагогічно доцільні для конкретного навчального закладу методи, прийоми і форми педагогічної взаємодії з учнями, батьками, колегами (формування загальнопредметних, професійно спрямованих і фахових умінь і навичок).</p>
Аналіз	<p>Визначає вміння логічно і послідовно структурувати матеріал з метою визначення елементів, причинно-наслідкових зв'язків; виділяти головне і другорядне, переваги та недоліки в аналізі явища, події, процесу.</p>	<p>Студент <i>виділяє</i> структурно-змістові характеристики освітньо-виховної системи, може визначити її тип і вид, <i>встановлює</i> причинно-наслідкові зв'язки проведених коригувань в організації й функціонуванні різних освітньо-виховних систем і відповідно корекцій педагогічної діяльності, <i>вміє</i> розв'язувати педагогічні задачі різного</p>

		рівня складності, які пов'язані із застосуванням знань про освітньо-виховну систему закладу.
Синтез	Передбачає інтегрованість знань, сформованість уміння комбінувати елементи знань про ціле з метою отримання нового, інноваційного; скласти план власної професійно спрямованої діяльності в конкретних умовах навчально-виховного процесу закладу, проявляти власне бачення у вирішенні педагогічних завдань, застосування творчого підходу.	Студент <i>володіє</i> інтегрованими знаннями про освітньо-виховні системи, історію їх становлення, педагогічні умови організації й функціонування, особливості освітньо-виховної системи конкретного навчального закладу; на основі цих знань <i>вибирає</i> педагогічно доцільну стратегію власної професійної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем із застосуванням творчого підходу.
Оцінка	Визначає уміння особистості оцінювати інформацію (сутність понять, фактів, подій, правил, положень, теорій), практичний досвід на основі внутрішніх (структурних, функціональних, логічних) і зовнішніх (відповідно поставлених цілей), які визначаються самостійно або під керівництвом педагога і є результатом усіх попередніх категорій.	Студент <i>оцінює</i> достовірність і науковість інформації, отриманої самостійно або від педагога, яка стосується проблем професійно-педагогічної діяльності вчителя в умовах варіативності освітньо-виховних систем; на основі внутрішніх критеріїв <i>оцінює</i> її відповідність і значущість для майбутньої життєвої й професійної діяльності; на основі зовнішніх критеріїв <i>визначає</i> значущість продуктів діяльності через призму професійної спрямованості; <i>рівень</i>

		власних досягнень у сформованості компетентності роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем.
Афективна (емоційно-ціннісна) сфера		
Сприймання	<p>Передбачає готовність і здатність особистості сприймати предмети і явища оточуючої дійсності в сукупності їх якостей і частин через призму майбутньої професійної діяльності. Цей процес базується на властивостях концентрації й стійкості уваги особистості та включає такі компоненти:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ усвідомлення; ✓ готовність і бажання сприймати; ✓ вибірковість уваги. 	<p>Студент проявляє <i>усвідомлення</i> важливості оволодіння професійно значущими знаннями, необхідності набуття професійних умінь та навичок для майбутньої діяльності, враховуючи особливості умов варіативності освітньо-виховних систем; <i>потребу формування</i> навиків професійного саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти і самовиховання; <i>чутливість</i> до проблем і потреб інших (учнів, батьків, колег, оточуючих), до проблем громадського життя.</p>
Реагування	<p>Передбачає активний прояв особистістю професійно спрямованого інтересу до предмета, явища або діяльності, пов'язаного із виконанням педагогічної діяльності, вирішення різного рівня педагогічних завдань.</p>	<p>Студент <i>виконує</i> навчальні завдання у межах професійної підготовки, <i>активно працює</i> над самовдосконаленням і саморозвитком необхідних професійно спрямованих знань і умінь здійснювати педагогічну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем; свідомо і відповідально <i>ставиться</i> до обов'язків майбутнього вчителя.</p>
Засвоєння	Передбачає	Студент <i>займається</i>

ціннісних орієнтацій	формування системи професійно важливих ціннісних орієнтацій різного рівня (орієнтації на рівні особистої думки, на рівні переконання, і на рівні ідейності).	самоосвітою і самовдосконаленням з метою вироблення професійно спрямованої системи ціннісного ставлення до педагогічної професії, суб'єкт-суб'єктної взаємодії (з учнями, батьками, колегами, оточуючими) в умовах освітньо-виховної системи навчального закладу, <i>вибирає</i> власну позицію та стратегію педагогічної взаємодії в освітньо-виховному середовищі конкретного навчального закладу, до педагогічної діяльності, <i>проявляє</i> бажання професійної самореалізації.
Організація ціннісних орієнтацій	Передбачає педагогічно доцільну організацію ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки з метою формування високого рівня компетентності майбутнього вчителя.	Студент <i>організовує</i> своє навчання згідно системи вимог до майбутньої професійної діяльності; <i>планує</i> свою діяльність відповідно до усвідомлення своїх здібностей, можливостей і потреб; <i>бере</i> на себе відповідальність за результати навчання, власної поведінки.
Психомоторна (діяльнісно-вольова) сфера		
Вияв системи ціннісних орієнтацій у діяльності та поведінці особистості	Передбачає рівень засвоєння системи цінностей на рівні поведінки особистості і є виявом світогляду та професійних і життєвих орієнтирів	Студент <i>проявляє</i> самостійність, послідовність і відповідальність у досягненні поставлених професійно важливих цілей навчальної діяльності; <i>займається</i>

		<p>самовдосконаленням і професійним саморозвитком; <i>застосовує</i> систему методів, прийомів, форм, що відтворюють особисту стратегію педагогічної дії в умовах конкретної освітньо-виховної системи; <i>виявляє</i> відповідний навчальним можливостям рівень професійної компетентності здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем.</p>
--	--	---

Результатом досягнення охарактеризованих навчальних цілей є сформованість компетентності майбутніх учителів здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем. Зауважимо, що описані категорії навчальних цілей різних сфер взаємодоповнюють одна одну, адже професійна підготовка є процесом *цілісної, системної підготовки* майбутніх учителів до професійної діяльності.

На основі запропонованих критеріїв та отриманих результатів проведеної діагностичної роботи визначено рівні сформованості професійної компетентності майбутніх учителів з урахуванням окресленого напрямку їх педагогічної діяльності: високий (творчий), достатній (конструктивний), середній (адаптивний), низький (репродуктивний) за характерними ознаками їх володіння та норм оцінювання (за 100-бальною шкалою, національною шкалою і шкалою європейської системи трансферних кредитів).

Варто зауважити, що визначені рівні у різних сферах (пізнавальній, афективній і діяльнісній) мають свою специфіку, відповідно до внутрішніх характерних особливостей. Так, наприклад, у мотиваційній сфері важливо враховувати не тільки специфіку майбутньої професійної діяльності в умовах

варіативності освітньо-виховних систем, але і загальний особистісний розвиток особистості студента.

Важливо зважити на те, як майбутній учитель ставиться до професійної діяльності та її результатів (чи є в нього бажання удосконалювати форми і методи роботи у різних напрямках діяльності; створювати нові, проявляти активність і творчість) в умовах конкретного навчального закладу: від інертного до стійкого. Тому, наприклад, ціннісне ставлення майбутнього студента можна характеризувати за такими рівнями: інертний предметно-практичний (низький), ситуативний професійно спрямований (середній), адаптивний професійно спрямований (достатній), стійкий професійно-рефлексивний (високий). Або ж, нерозвиненість у студентів здатності до самопізнання, самооцінювання (базується на освоєних знаннях і вміннях) призводить до необдуманості й поспішності у прийнятті рішень, необґрунтованості суджень і оцінок, керування установками, а не власними висновками і переконаннями; невміння диференціювати себе (визначати власні особистісні індивідуальні характеристики) від інших, незнання своїх недоліків і переваг (сильних і слабких сторін характеру, вольової сфери) у вирішенні професійно спрямованих завдань і власного життя.

Тому важливо це відобразити у визначенні рівнів компетентності. Особливості професійної діяльності вчителя в умовах варіативності освітньо-виховних систем, як вже зазначалося, відображають загальний рівень професійної компетентності з урахуванням педагогічно спеціалізованої.

Високий рівень (творчий) сформованості педагогічно-спеціалізованої компетентності майбутнього вчителя виражає здатність здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем і виявляє *визнання і прийняття* ним цінності педагогічної професії, суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах освітньо-виховної системи навчального закладу як основи професійної спрямованості майбутнього фахівця; *здатність* вибору власної позиції та стратегії педагогічної взаємодії в освітньо-виховному середовищі конкретного навчального закладу із застосуванням творчого підходу; *наявність* у майбутнього вчителя мотивів і бажань досягнення високого рівня професійної компетентності в умовах ВНЗ та у майбутній

професійній діяльності; *глибоку обізнаність* з основними положеннями теорії освітньо-виховних систем, зі змістом, формами і методами професійної педагогічної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем; *наявність* умінь визначати і реалізовувати педагогічно доцільний зміст, форми і методи педагогічної взаємодії в умовах різних освітньо-виховних систем; *здійснювати* рефлексію цієї взаємодії, *трунтовно* аналізувати і проектувати професійну діяльність з урахуванням змін і коректив функціонування конкретної освітньо-виховної системи на основі творчого підходу, *здійснювати* педагогічний моніторинг освітньо-виховної системи школи.

Достатній рівень (конструктивний) сформованості компетентності виражає *розуміння і прийняття* майбутнім учителем цінності педагогічної професії, суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах освітньо-виховної системи навчального закладу як власної професійної позиції; *орієнтування* у виборі різних положень та стратегій педагогічної взаємодії в освітньо-виховному середовищі конкретного навчального закладу, але з деякими труднощами у виборі власної; *наявність* у майбутнього вчителя переважно позитивних мотивів і бажань досягнення високого рівня професійної компетентності в умовах ВНЗ та у майбутній професійній діяльності; *достатню обізнаність* з основними положеннями теорії освітньо-виховних систем, зі змістом, формами і методами професійної педагогічної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем; *наявність* умінь визначати і реалізовувати педагогічно доцільний зміст, форми і методи педагогічної взаємодії в умовах різних освітньо-виховних систем, здійснювати рефлексію цієї взаємодії, аналізувати і проектувати професійну діяльність з урахуванням змін і коректив функціонування конкретної освітньо-виховної системи, керуючись стандартними варіантами з окремим використанням власних, творчих розробок; здійснювати педагогічний моніторинг освітньо-виховної системи школи.

Середній рівень (адаптивний) сформованості компетентності характеризується *розумінням* цінності педагогічної професії без остаточного визначення для власної життєвої позиції; *визнанням* значущості суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах освітньо-виховної системи навчального закладу, але не сформованістю умінь вибору

власної позиції та стратегії педагогічної взаємодії в освітньо-виховному середовищі конкретного навчального закладу, *недооцінкою* значущості професійної підготовки компетентного майбутнього вчителя до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем; *низьким рівнем* мотивів і бажань щодо досягнення високого рівня професійної компетентності в умовах ВНЗ та у майбутній професійній діяльності; *посередньою* обізнаністю майбутніх учителів з основними положеннями теорії освітньо-виховних систем, зі змістом, формами і методами професійної педагогічної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем; *недостатньою сформованістю* умінь визначати і реалізовувати педагогічно доцільний зміст, форми і методи педагогічної взаємодії в умовах різних освітньо-виховних систем, керування лише *стандартними варіантами вирішення педагогічних завдань*, *нездатністю* здійснювати рефлексію цієї взаємодії, аналізувати і проектувати професійну діяльність з урахуванням змін і коректив функціонування конкретної освітньо-виховної системи, здійснювати педагогічний моніторинг освітньо-виховної системи школи.

Низький рівень (репродуктивний) сформованості компетентності виражає *розуміння* майбутнім студентом цінності педагогічної професії без остаточного визначення для власної життєвої позиції, *визнання* значимості суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах освітньо-виховної системи навчального закладу, але відсутністю умінь вибору власної позиції та стратегії педагогічної взаємодії в освітньо-виховному середовищі конкретного навчального закладу, *недооціненням* значущості професійної підготовки компетентного майбутнього вчителя до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем; *низьким рівнем* мотивів і бажань досягнення високого рівня професійної компетентності в умовах ВНЗ та у майбутній професійній діяльності; *посередньою* обізнаністю майбутніх учителів з основними положеннями теорії освітньо-виховних систем, зі змістом, формами і методами професійної педагогічної діяльності в умовах варіативності освітньо-виховних систем; *відсутністю* умінь визначати і реалізовувати педагогічно доцільний зміст, форми і методи педагогічної взаємодії в умовах різних освітньо-виховних систем, *нездатністю* здійснювати рефлексію цієї

взаємодії, аналізувати і проектувати професійну діяльність з урахуванням змін і коректив функціонування конкретної освітньо-виховної системи, орієнтування лише на вирішення проблем загально-фахового характеру.

Додатки

Лист Міністерства освіти і науки України

м. Київ

10.03.2006 р.

№1/9-140

Про застосування окремих
положень законодавства про
освіту щодо функціонування
гімназій, ліцеїв, колегіумів

З метою вдосконалення функціонування гімназій, ліцеїв, колегіумів Міністерство освіти і науки України роз'яснює застосування окремих положень законодавства у галузі освіти щодо зазначених навчальних закладів.

У своїй діяльності гімназії, ліцеї, колегіуми керуються Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 р. №964, іншими нормативно-правовими документами у сфері освіти.

Відповідно до ч. 6 статті 36 Закону України «Про освіту» гімназії, ліцеї, колегіуми — це загальноосвітні навчальні заклади, які створюються для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей.

Статтею 9 Закону України «Про загальну середню освіту» серед типів загальноосвітніх навчальних закладів визначені:

гімназія — загальноосвітній навчальний заклад II — III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю (переважно гуманітарного);

ліцей — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;

колегіум — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілів.

Як свідчить світовий досвід, у таких навчальних закладах зазвичай навчаються не менше 5 відсотків учнів. В Україні цей показник становить понад 5,6 відсотка (у 1992 р. — 2,7).

Відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про загальну середню освіту» рішення про створення гімназій, ліцеїв, колегіумів, заснованих на комунальній формі власності, приймаються Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Обов'язковою передумовою відкриття гімназії, ліцею, колегіуму не залежно від організаційно-правової форми є вивчення, протягом поточного року перед відкриттям органами управління освітою питання про доцільність створення навчального закладу певного типу, надання необхідної методичної допомоги щодо організації та здійснення навчально-виховного процесу, відповідного підбору педагогічних кадрів тощо, а також визначення педагогічним колективом перспектив розвитку.

Штатний розпис навчальних закладів формується на підставі Методичних рекомендацій із питань порядку формування штатів загальноосвітніх навчально-виховних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.06.01 р. № 1/9-234 із змінами та доповненнями).

Зарахування учнів до ліцеїв, гімназій, колегіумів, на відміну від середніх загальноосвітніх шкіл, проводиться на конкурсній основі відповідно до Інструкції про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), затвердженої наказом МОН України від 19.06.2003 р. № 389 та зареєстрованої у Міністерстві юстиції України 04.06.2003 р. за № 547/7868.

Оскільки гімназія є загальноосвітнім навчальним закладом II — III ступеня, то до 1-го (5) класу гімназії зараховуються учні, які закінчили початкову школу і пройшли конкурсний відбір.

До ліцею та колегіуму, як до загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, зараховуються учні, які здобули базову загальну середню освіту і пройшли конкурсний відбір.

Згідно з п. 11 Положення про загальноосвітній навчальний заклад гімназія, ліцей, колегіум незалежно від підпорядкування і форми власності можуть мати у своєму складі інтернати з частковим або повним (цілодобовим) утриманням учнів (вихованців) за рахунок власника, а також залежно від потреб населення та місцевих умов — загальноосвітні класи більш ранніх

ступенів навчання. Зарахування учнів до цих класів здійснюється на загальних підставах.

Згідно з Інструкцією про переведення та випуск учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності (наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2001 р. № 44, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 08.02.2001 р. за № 120/5311) учні гімназій, ліцеїв, колегіумів, які мають за підсумками річного оцінювання досягнення у навчанні початкового рівня (1, 2, 3 бали) хоча б з одного предмета, за рішенням педагогічної ради та відповідного наказу директора можуть відраховуватися із зазначених вище закладів. Про це письмово у двотижневий термін до можливого відрахування повідомляються батьки учня, а також орган управління освітою за місцем проживання учня. За сприяння відповідного органу управління освітою відрахований учень переводиться до іншого навчального закладу. Відрахування учнів із загальноосвітніх класів не допускається.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про загальну середню освіту», навчально-виховний комплекс (далі НВК) — це добровільне об'єднання навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для забезпечення реалізації права громадян на задоволення допрофесійних та професійних запитів; а навчально-виховне об'єднання (НВО) — добровільне об'єднання загальноосвітніх навчальних закладів з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб громадян.

Оскільки завдання школи I, II та I — II ступенів спрямовані, перш за все, на всебічний розвиток учнів та повноцінне оволодіння ними всіма складниками навчальної діяльності, перспективним є створення НВК, до складу яких входять вищі та професійно-технічні навчальні заклади, суб'єкти яких зберігають юридичну самостійність.

Організація навчально-виховного процесу в гімназії, ліцеї, колегіумі здійснюється на основі Типових навчальних планів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 23.02.04 р. № 132 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 09.03.2005 р. № 145), відповідно до яких складається робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової,

урахуванням профілів навчання. Не допускається перевищення граничного навантаження на одного учня, встановленого Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу, затвердженими Постановою державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 р. № 63 та погодженими листом Міністерства освіти і науки України від 05.06.2001 р. № 1/12-1459.

Робочий навчальний план навчального закладу затверджується відповідним органом управління освітою.

У гімназіях, ліцеях, колегіумах можуть надаватися додаткові платні освітні послуги понад обсяги, встановлені навчальними планами та Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти.

Відповідно до ст. 61 Закону України «Про освіту» одним із додаткових джерел фінансування навчальних закладів є добровільні грошові внески, бухгалтерський облік яких ведеться відповідно до Закону України „Про благодійництво та благодійні організації», постанови Кабінету Міністрів України від 04.08.2000 р. № 1222 «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування».

Прийом благодійних внесків здійснюється виключно на добровільній основі з обов'язковим документальним оформленням. Забороняється збирання коштів працівниками навчальних закладів і використання їх без відповідного бухгалтерського обліку. Керівники навчальних закладів несуть персональну відповідальність за дотриманням вимог законодавства із вказаних питань.

Відповідно до ст. 40 Закону України «Про загальну середню освіту» основною формою державного контролю за діяльністю ліцеїв, гімназій, колегіумів усіх типів і форм власності є державна атестація, яка проводиться не рідше одного разу на десять років відповідно до Порядку державної атестації загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 24.07.2001 № 553

та зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 08.08.2001 за № 678/5869 (із змінами).

Органи управління освітою, на які покладається проведення атестації загальноосвітніх навчальних закладів, здійснюють контроль та оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів на основі Орієнтовних критеріїв оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2005 р. № 99.

Позачергова атестація проводиться, як виняток, лише за рішенням Міністерства освіти і науки України за поданням органу громадського самоврядування навчального «закладу або відповідного органу управління освітою.

Т. в. о. Міністра
Жебровський

Б. М.

Навчальні технології для організації індивідуальної та групової роботи студентів

Технологія «Робота у малих групах»

Мета: засвоєння нових знань та на їх основі вирішення проблемних питань із застосуванням набутого досвіду; формування уміння опрацьовувати інформацію і приймати спільні рішення.

Організація навчання:

Перший етап. Поділ на групи по 3-5 студентів. Столи і стільці в аудиторії повинні розташовуватися «острівками», щоб групи не заважали одна одній і кожний учасник бачив всю свою групу і міг вільно спілкуватися.

Другий етап. Кожна група забезпечується навчальною літературою і канцелярським приладдям для фіксування результатів вирішення проблемних питань.

Третій етап. Студенти групи розподіляються за ролями. Пропонуються ролі – *ведучий, секретар, критик, опонент* та ін. Ролі періодично змінюються.

Четвертий етап. Правила роботи та взаємодії у групі зачитуються перед початком роботи і контролюється їх дотримання під час роботи.

Вимоги до педагога

Навчання у малих групах відбувається як вид самостійної роботи і роль вчителя (педагога) – консультант, порадник.

1. Завдання для груп ставити чітко, особливо це важливо на початку організації такого виду роботи. Пізніше можливо лише окреслення проблем, а студенти самі вже визначатимуть конкретні завдання.

2. За необхідності педагог може включитися в обговорення, але за умови «м'якого» втручання у формі уточнюючих та навідних питань, конкретизації завдання, прохання навести приклад і т.д.

3. Взаємодія педагога і студентів будується на основі співпраці, партнерства. За цих умов дотримуються правила поваги до всіх запропонованих ідей, шляхів вирішення проблеми, розв'язання поставлених завдань.

Важливо! Критика повинна бути доброзичливою, справедливою із побажаннями у подальших засіданнях враховувати висловлені зауваження.

Оцінювання роботи групи і кожного її члена.

Перед початком роботи встановлюються критерії оцінювання вирішення завдання. Оцінюється робота кожного студента індивідуально і групи в цілому.

Методи оцінювання:

- ✓ *індивідуальні звіти, тести і на їх основі виставляється середня оцінка всій групі;*
- ✓ *звіт-аналіз керівника групи роботи кожного члена групи;*
- ✓ *спостереження викладача за роботою кожного члена та групи в цілому.*

Використання методів оцінювання повинні *варіюватися*, щоб оцінка була більш об'єктивною.

Технологія вирішення кейсів

Мета: оволодіння студентами професійно орієнтованими знаннями, формування професійних умінь, навичок; розвиток активності, аналітичних та комунікативних здібностей студентів, усвідомлення професійних цінностей.

Кейси – це інструменти, які дають змогу студентам застосовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань і сприяють удосконаленню критичного мислення, аналітичних та оціночних умінь, навичок раціонального вирішення поставлених завдань.

Організація навчання:

Перший етап. Студентам роздають різні за видами кейси, які необхідно вирішити (індивідуально або у малій групі). Студенти ознайомлюються із змістом кейсу (10-15 хвилин). Викладач оцінює ступінь оволодіння навчальною інформацією.

Другий етап. Студенти самостійно (індивідуально або у малій групі) вирішують завдання кейсу. Можливо, для потреби, розподіл ролей між студентами для спільної роботи. Викладач консультує, дає рекомендації відповідно обов'язкової і додаткової літератури.

Третій етап. Захист виконання кейсів. Бажано присутність усіх студентів для кращого засвоєння отриманих знань.

Вимоги до кейсів:

- ✓ кейс має бути спрямований на реалізацію чітко поставленої мети;
- ✓ різного рівня складності;
- ✓ актуальний для майбутньої професійної діяльності;
- ✓ відображати різні ситуації і особливості професійної ситуації;
- ✓ спонукати студентів до творчості, критичного мислення.

Класифікація кейсів

Кейси можуть бути представлені у різній формі. Це можуть бути описи подій, ситуацій, що виникають у професійній діяльності; ситуації, пов'язані із умовами роботи у різних освітньо-виховних системах загальноосвітніх навчальних закладів; проблеми, які мають різні варіанти вирішення і т.п. Найбільш поширені кейси у навчальній діяльності такі:

❖ *Ілюстративні кейси* (мета – на практичному прикладі навчити студентів алгоритму прийняття рішення у певній професійно спрямованій ситуації).

❖ *Навчальні кейси із сформованою проблемою* (мета – діагностування ситуації та самостійне прийняття рішення за вказаною проблемою).

❖ *Навчальні кейси без формулювання проблеми* (мета – самостійно виявити проблему, вказати альтернативні шляхи її вирішення з аналізом наявної інформації).

❖ *Прикладні кейси* (мета – пошук шляхів вирішення конкретної ситуації, яка вимагає певного алгоритму дій).

Технологія «портфоліо»

Термін *портфоліо* походить від латинських слів «port» – *сховище* і «folium» – *листок*.

Метаї: засвоєння знань та формування у студентів умінь ставити цілі, планувати й організовувати власну навчальну діяльність; висвітлювати набутий досвід у різних видах діяльності, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; підвищення самооцінки студента; активної участі його в інтеграції кількісних і якісних оцінок у різних видах діяльності та ін.

Структура «портфоліо»

I. Відомості про особу:

- ✓ дата народження,
- ✓ освіта,
- ✓ професійні інтереси
- ✓ захоплення

II. Результати науково-навчальної діяльності:

- ✓ публікації,
- ✓ вироби,
- ✓ розробки тощо.

III. Участь у професійно орієнтованих навчально-виховних заходах (екскурсії, практика, стажування тощо):

- ✓ Фото, відео матеріали.

IV. Участь у наукових проектах, конкурсах, конференціях:

- ✓ сертифікати,
- ✓ відзнаки,
- ✓ нагороди.

Правила складання портфоліо майбутнього вчителя:

- визначити вигляд і структуру портфоліо;
- наявні документи і матеріали розташувати в певному порядку, скласти їх перелік;
- всі документи (копії матеріалів, фото) повинні бути датовані і підписані, за необхідності в них повинні бути вказані посади і звання рецензентів, авторів рекомендацій (вчителі, методисти, викладачі, куратор);
- важливо періодично поповнювати портфоліо відповідними документами та результатами роботи відповідно до поставлених цілей;
- вказати джерела використовуваної для роботи інформації, опис засобів і методів роботи.

Важливо! Так як єдиних стандартів ведення індивідуального портфоліо немає, тому його оформлення може виражати індивідуальну творчість студента.

Варіанти проектів для індивідуальної роботи

I. Участь у розробці проектів:

а) орієнтованих на розробку теоретико-парадигмальних ідей розвитку системи освіти і виховання:

- «Сучасний учитель»,
- «Учитель майбутнього»,
- «Навчання без школи»,
- «Україні – європейська освіта» та ін.;

б) орієнтованих на розробку освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів:

- «Школа розвитку»,
- «Школа-родина»,
- «Школа-місто»,
- «Модель рідної школи» та ін.;

в) орієнтованих на розробку конкретних форм організації навчання і виховання:

- «Тиждень історії в школі»,
- «Педагогіка народного календаря»,
- «Відкритий урок»,
- «Подорож у світ дитинства»,
- «Життєві орієнтири» та ін.

II. Складання і розв'язок професійно орієнтованих задач.

III. Розробка і опис портфоліо майбутнього вчителя.

IV. Розробка особистої професійної стратегії в умовах роботи:

А) фізико-математичного ліцею;

Б) колегіуму;

В) гімназії;

Г) спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов;

Д) загальноосвітньої школи еколого-природничого спрямування.

V. Моделювання авторських проектів різних освітньо-виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів.

Зразок контрольної роботи

Варіант 1.

Теоретичне завдання

1. Дати визначення поняття «освітньо-виховна система», назвати основні структурні компоненти.

2. Розкрити сутність етапів функціонування освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу. .

Тестове завдання (обрати відповіді, які, на Вашу думку, найбільш правильні).

1. Фактори, які впливають на особливості освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу – це: а) предмети, явища навколишньої дійсності, педагогічна діяльність вчителів і батьків; б) робота адміністрації закладу, нормативно-правова документація, що регламентує діяльність закладу; в) природне середовище у якому знаходиться заклад, матеріально-технічна база; г) правильної відповіді немає.

2. Методологічні основи педагогіки – це: а) філософська теорія пізнання, принципи історизму, логічності методи наукового дослідження; б) принципи, методи і форми навчання і виховання; в) закономірності і принципи навчально-виховного процесу; г) правильної відповіді немає.

3. Причиною низької результативності плану виховної роботи може бути:

- а) цілеспрямованість плану;
- б) перенасиченість плану;
- в) різноманітність виховних дій, заходів;
- г) врахування різного виду діяльності.

Професійно спрямоване завдання.

Враховуючи особисту фахову підготовку, скласти основні напрями професійної діяльності в умовах освітньо-виховної системи екологічного ліцею.

Критерії оцінювання підсумкової модульної роботи

Вид завдання	Оцінка	Вимоги до знань та умінь студентів
Тестове	5 бал	Правильна відповідь на тестове завдання.
	0 балів	Неправильна відповідь на тестове завдання.
Максимальна кількість балів	15 балів	
Теоретичне (дати визначення поняття і розкрити сутність певного положення)	0-15 балів	Несвідоме, механічне відтворення матеріалу зі значними помилками та прогалинами; судження необґрунтовані; недостатньо проявляється самостійність мислення. Визначення неправильні, містять значні помилки. Відповідь містить стилістичні та граматичні помилки.
	16-25 балів	Свідоме відтворення матеріалу з незначними помилками; дещо порушено логічність та послідовність викладу; недостатньо проявляється самостійність мислення. Визначення поняття подається з незначними помилками. Відповідь стилістично правильна, містить незначні граматичні помилки.
	26-35 бали	Свідоме і повне відтворення матеріалу з деякими неточностями у другорядному матеріалі; виклад матеріалу достатньо обґрунтований, дещо порушено послідовність викладу. Визначення поняття правильне, шаблонне. Відповідь стилістично та граматично правильна.
	36-40 балів	Виклад матеріалу глибоко обґрунтований, логічний, переконливий. Відповідь містить власні приклади, що свідчить про творче застосування матеріалу. Визначення поняття подається правильно, із власною інтерпретацією і доповненням. Відповідь стилістично та граматично правильна.
Максимальна кількість балів	40 балів	
Професійно спрямоване (на виявлення професійно-педагогічних умінь)	0-20 балів	Відповідь неповна, виявляється часткове застосування теоретичних положень у практичній діяльності вчителя, низький рівень конструктивних та проектувальних умінь. Робота містить значні змістові, граматичні та стилістичні помилки.
	21-30	Завдання виконане шаблонно, теоретичні положення застосовуються у практичній діяльності вчителя по аналогії без обґрунтування і доведень; професійно-

		педагогічні уміння на середньому рівні, допущені незначні граматичні та стилістичні помилки.
	31-40	Виконане завдання виявляє стандартне застосування теоретичних положень на практиці, не виявлено творчого розв'язку, достатній рівень професійно-педагогічних умінь. Завдання написане стилістично та граматично правильно з використанням професійних термінів.
	41-45	Творче застосування теоретичного матеріалу при виконанні завдання із застосуванням власних аргументів та положень; професійно-педагогічні уміння сформовані на високому рівні. Завдання написане стилістично та граматично правильно з використанням професійних термінів та понять.
Максимальна кількість балів		45 балів
Всього		100 балів

Зразки навчальних завдань

1. Навести приклад освітньо-виховної системи закладу середньої освіти. Користуючись матеріалами сайтів різних загальноосвітніх навчальних закладів, виписати приклад освітньо-виховної системи конкретного загальноосвітнього навчального закладу.

Навчальний заклад

Суб'єктно-середовищний компонент (педагоги, учні, батьки, дорослі, що беруть участь у діяльності навчального закладу, середовище в якому здійснюється навчання і виховання школярів)

Ціннісно-орієнтаційний компонент (цілі, цінності, принципи діяльності, перспективи)

2. Заповніть таблицю. Вкажіть особливості освітньо-виховної системи різних за типом навчальних загальноосвітніх закладів.

Тип навчального закладу	Особливості освітньо-виховної системи
Гімназія	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
Ліцей	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
Колегіум	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
Середня загальноосвітня школа	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

Контрольні питання

1. Історія дослідження педагогічних систем у вітчизняній педагогічній науці.
2. Основні етапи дослідження освітньо-виховних систем.
3. Сутність понять «педагогічна система», «виховна система», «освітньо-виховна система». Спільне та відмінне у їх тлумаченні.
4. Основні ознаки освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу.
5. Структура та характеристика компонентів освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу .
6. Основні функції освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу.
7. Закономірності функціонування освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу.
8. Основні етапи та принципи функціонування освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу.
9. Роль і значення освітньо-виховного середовища навчального загальноосвітнього закладу.
10. Програма створення освітньо-виховної системи загальноосвітнього закладу.
11. Проблеми створення і функціонування освітньо-виховної системи навчального закладу.
12. Типологія освітньо-виховних систем загальноосвітніх закладів.
13. Характеристика та особливості освітньо-виховної системи гімназії.
14. Характеристика та особливості освітньо-виховної системи ліцею.
15. Характеристика та особливості освітньо-виховної системи профільної школи.
16. Характеристика та особливості освітньо-виховної системи колегіуму.
17. Характеристика та особливості освітньо-виховної системи авторської школи.
18. Характеристика та особливості освітньо-виховної системи навчально-виховного комплексу.
19. Сутність поняття «професійної стратегії вчителя».
20. Навчальні технології «портфоліо», «робота у малих групах».

21. Вплив освітньо-виховного середовища навчального закладу на професійну діяльність вчителя.
22. Сутнісна характеристика поняття «педагогічно спеціалізована компетентність майбутніх учителів здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем».
23. Методичний інструментарій у формуванні і розвитку професійної компетентності вчителя.
24. Вимоги до рівня професійної компетентності вчителя.
25. Навчально-методична література у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя.

Професійна компетентність майбутнього вчителя

Студент повинен **знати:**

сутність основних понять «педагогічна система», «освітньо-виховна система», «типологія освітньо-виховних систем», «освітньо-виховне середовище навчального закладу» та ін.;

характеристику освітньо-виховної системи: ознаки, структуру, типологію, особливості функціонування та етапи розвитку;

методи, форми, прийоми і засоби викладацької, виховної і дослідницької професійної діяльності вчителя в умовах освітньо-виховної системи навчального закладу.

Студент повинен **уміти:**

вивчати і аналізувати педагогічні явища, події, факти і співвідносити їх з особливостями освітньо-виховних систем у вітчизняній та зарубіжній педагогіці;

визначати тип освітньо-виховної системи навчального закладу, адекватно сприймати і критично оцінювати позитивні і негативні сторони в її організації і функціонуванні;

виділяти і формулювати провідні цілі професійної діяльності вчителів в умовах різних освітньо-виховних систем;

планувати та проводити викладацьку, виховну і дослідницьку діяльність в умовах освітньо-виховної системи конкретного навчального закладу на основі творчого підходу;

розробляти і реалізовувати власні педагогічні проекти з урахуванням особливостей освітньо-виховної системи навчального закладу.

Навчально-методичне видання

Ковальчук Валентина Антонівна

**Освітньо-виховні системи
загальноосвітніх закладів**

Навчально-методичний посібник